CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

का॰ नै॰
२४ टी॰
१

श्रीमल्लीनृसिंहो विजयतेतराम् पायात्कृपायात्। अथेति। अथ विकल्पद्रुमवर्णनानंतरं सा भैमी निषधेश्वरं नलमधिगंतुं निश्चि
तुमाशुं च षोडशोपचारैः स्मरणं प्रसादनापरितोषेणापाद्यितादरेण चकार। यतः वेधसा च कौसुराणां कामधेनुरभिलाषपूरः
सुरभिर्गौरसृज्यत सृष्टा सृष्टेन तु पुनः कामप्रसूः स्मादेव प्रसादस्मात्सृष्टा तस्मान्नलनिश्चयार्थं प्राप्त्यर्थं च देवपरितोषणं चकारेति भ
क्तमित्यर्थः। अथेति स्नेपकः। अथ चेष्टता कृतपञ्चेव एवं सा न्नवाः प्रशादिश्चात्स्वार्थो। ए॰ १ एवोक्तापि समर्थ्यपर्यन्तरन्यास। ना
मार दक्षिणेति क्षियस्माद्देवानोऽस्मार्कं मनुष्याणां कल्पद्रुमकानने बहवः कल्पद्रुमाः एवेति कवेलत्किंकिंभूताः देवाः प्रदक्षिणप्रं
क्रमणं च वलयाकारे परिभ्रमणं तद्देवालवालं स्वल्पमूलजलधारणार्थं वलयाकारसेतुः सच विलेपश्चंदनादिलेपश्चधूपोदेशा
गादिः तेषामाचरणं निकरणं निरंतान्यैर्वा अनुसेकाः प्रदक्षिणाद्याचरणं च उदकस्नपनानि च तैर्वा कृत्वा इष्टमभिलाषितं च गिरं च

अथाधिगंतुं निषधेशामेषां प्रसादनं दानवणान्त्रवाणं। अचेष्टता सोमहतोष्टसिद्धिराराधनादेवद्विदेवतानां। १ अथाधि
गंतुं निषधेश्वरं सा प्रसेनापाद्यितामराणां यतः सुराणां सुरभिर्नणांतु मावधसास्यपत कामधेनुः २ प्रदक्षिणप्रक्रम
णालवालविलेपधूपावरणां वुसेकैः इष्टं च मिष्टं च फलं सुलाना देवाद्धि कल्पद्रुमकाननं नः ३ अक्षामयोभ्रपसुपर्वणास्त्रा
नाम नाम ग्रहणाग्रेकं सा सुरेषु द्विश्रद्धयतां नमस्यामसर्वार्थसिद्धिं गमिष्यः समस्या ४॥ स्वभावसुंदरं सुस्वादु च फलं
१ मनोरथानुपमान्नादिकं च सुवानाऽत्यादर्यंतः कृत्वाप्यपि आलवालदत्तलाश्चर्यकेषु न तस्य तन्नाशकं निविडं गाढि लेपनं
१ हृदयपावुसेके से च मिष्टं च फलं सुवते आवरणमिति पाठे अप्राप्तगंदकलोजांकटकादिवृत्तिव्यतियाख्येय ३ एजाप्रार
भार्थे प्रथमं नमस्कारमाह अक्षमेति सा अक्षामयोभ्रपद्मास्तिकप्रभुराभन्त्वानामलवेषधारिणः सुपर्वाणो देवानाम ग्रहणाद्येकंद्वि
य नमस्कारादिनाम ग्रहणं एवंकेन नामकं वर्देद्दियस्मात्सुरेषु अक्षयानमस्यानमस्कारं एवं सर्वार्थसिद्धिर्याः गानि ते सामिषः समस्या प
रस्परं एरणे हेतुः अप्यर्दवेन मस्कारणत्कारण मापयोसेपास्कः तस्माद्देवं नमस्कृतवतीत्यर्थः समस्यापेपदानापरिरणं करोति
अक्षामयीम इत्यत्र च ने अपाद् अयकर्पेपाद्धिमापेतिकः नमःकारणं नमस्यानमोवरिवइति क्यचे ४॥ ऽऽ ऽऽ ऽऽ। राम
१

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

धीरस्तवप्रसन्नैः स्तवकैर्नानावेश्यपि तु नानाप्रकारैः स्तवनप्रसन्नतां नयेत् ज्ञातिप्रजादिभेदैः ७ एतदनन्तरं त्रयस्त्रिंशद्ध्यानमाह हृदिति । ७
अथ प्रजानन्तरं नियमेन तानानन्यपरो जितस्य प्रसन्नो देवप्रसन्नतत्वप्रसन्नतिग हेतवानिद्रुमेण तु ध्यायेत् तस्याभिलाषो ध्यो
स्वर्वगतानामपि देवानां हृदयेषु ध्यानमारोपितं रूपं ध्यानेन साक्षात् तेनातिथावत्त्वियस्मात्तु पञ्च लोके देवानां सम्यक् संभावना
ध्यानबलेन प्रत्यक्षतां नायाः कार्यमात्रं प्रतिकारणं त्यात्कारणसामर्थ्यान्न पादेव प्रसन्नतां ध्यानेनानुलेपयेत् अर्थः प्रजायाः पर्वम
नन्तरं च ध्यानस्य हृदयत्वात् मन्त्रानित्यस्यास्य श्लोकस्य सम्यगनुक्रमो ध्यानं वेद्यम् सम्यक् चात्र पूजनमनन्तरं यदेतानस्य कर्तव्यं
मुनिमाससन्नहितिं च एवं तस्य वेदः प्रहृत्य तन्त्रत्वात् हृत्यग्नौ त्यागात्मकर्मत्वम् ७ भक्त्या तिन्नस्याः पातिव्रत्यादिषु लोकेषु
वेवभक्तिनिरपेक्षं स्वयमात्मनैव तुष्टं तं दिव्याद्दे देवं चेत् तु यत्नेन सत्ये वाक्यो यस्याभिमाता त्वेनः प्रसन्नाद् प्रसन्नमभूत् स्वली

हृत्यप्रसन्न मनिषिणां सम्यग्ध्यानवेष्येतानि यमैकतानां सुपर्वणां हितं कृत्वा भावना या सा स्वेदे पं फलमाव नायाः ७ भक्त्या
तेमेव प्रसन्नाद्न तस्मात्तु स्वयं देव चतुष्टयेन तत् स्वेनानलस्य स्फुरत्तां विषा लेः कृत्वे तस्ये पेशा कियतीविलुस्यात्
१ प्रसादमासाद्य मुरैः कृतेस्तोत्रसमारसारस्वतमन्त्रसेव्यैः देवाहिता याचितवरं निकेतुप्रमेयेत साधुपियंददते १०॥ ॥

प्रसन्नापि भक्त्या स्तवनैः प्रसाद प्रसन्नमभूत् स्वलीयस्या [illegible] सत्वत्यायां हृष्टोत्तमाह तत्तु यस्मात्स्वमैव स्फुरत्तां पञ्चभूपि
अणोर्मात्तु मिथ्य तः सैक्यवद्गुणेषु त्वेत्येतान्यासन्नप्रकर्षलब्धस्यानलवत्कं किंचलीत्यिर्युक्ता पंच कृत्वेते मुखेपवनस्पर्शेपदा
स्यात् भवेत् अपि तत्त्वैव ता हृदयोगि चित्ते रेवक्रकारैः संपृक्ति ताः शैप्य लस्य मितिप्रयर्थः तैस्मात्स्वतः प्रसन्नः प्रसन्नस्य यापि भक्त्याप्रत्यः
प्रसन्ने त्वं मुखेमितार्थः तस्मिन् श्वरित्वादन्यत्तेयविचारात्सा गवत्त्वापूत्तिप्रसङ्गवत्यपि पाठः स्पष्टार्थः ७ प्रसादफलमाह प्रसा
दामीति सामे मीस्तुरैः कृतेप्रसादमासाद्य प्रसन्न स्तवसार इमाः सारस्वत्यस्ता श्रुताः समस्तय श्रवणे भवनोत्तयः श्लेषवाक्यानि तासां स्फुटेति
श्रीणां स्वरचव नां इत्यर्थः स समासः श्लेषार्थेस्वदेहपरिस्पन्दगाधायाक्रमेणोपदेशे श्रुतैरपि ज्ञात्वा पंचमोऽनलइत्यज्ञानादित्यर्थः देवी
वचनस्फुरणं रूपः कौलं मप्रसादं प्रसन्नस्मादेहहितयस्मात्देवाश्रयतः किंचित्वितरंति न ददंतिः किंतु ते देवाः प्रसन्नपरमस्वाभीष्ट

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

देवप्रजां गेयानपमाह यदिति सा खिलस्यान्सर्वगतां स्तानिस्वान्भावनाया ध्यानस्य बलेन सामर्थ्येन निजे हृदि यत्साक्षात्कृ
तमत्यल्पी चकार सर्वगतानपि ध्यानबलेन कञ्जनी यद्दर्शी सूर्यः स साक्षात्कारएव तस्याभेस्यान्सभीष्टस्य नलक्षानिलक्षणस्य प्र
तिभः स्वानि स्वमकर्तृभः तद्धि यस्मात् ष्ठास्ते देवाः परं श्रेष्ठवरम भीष्टं परिणतारं च ददते प्रष्टं तेन हि देवदर्शनेन निष्फलं भवतीत्यर्थः
५ तत्सनीं देवप्रजामाह सभाजनमिति सालनस्य पंचरस्यानन्दकस्मा देवदेवप्रजां सालनकस्याद रेण च पूजनात् विस्मिते सामर्थ्येन
भाजने सभालोके पश्यति प्रतितपनात्स्य वा तेषां देवानां सभाजने श्री सारोधने समर्तते च केयप्रयस्मात्फलस्याभीष्टस्यासिद्धेर्दानं
सुमनोभिः पोभनचित्तैर्देवं मतैरेव सङ्गिः सुमनोभिर्देवैः एवमसादरपूजनेन कृत्वा प्राप्नुयात्तत्सौभाग्यं तेन तस्माद्देवसभाजनपदिस्यार्थः
एवमेवैवं सत्यैव स्यैवकाप्यजानो चापश्येरपि फलासिध्यर्थमाप्नुयात्तेनिकस्वेरिन्स्यतेसभाजनेनयस्य च भावेन तिष षोचानादरः इतिवास

यत्नान्निजे साहृदि भावनाया बलेन साक्षात्कृताखिलस्यान् स्वभक्तभीष्टप्रतिभः सन्तस्यावरं हि स्वाद्दत्तेपरं ते २ सभाज
नेतत्र समर्जते षां सभाजनेप श्यति विस्मितेसा प्राप्नुयात्तस्य सुमनोभिरेवफलस्यासिद्धो सुमनोभिरेव ६ वेषश्च हृद्ये मृदिमापि
तमेरामोहिमिस्तान पश्यन्ति जाते: स्वानर्थ्यमीत्यन्यैन षट्पदैः सा स्तव पसनस्त वकैर्नवाकैः ७ ॥ सनो ६ वेषयेति ॥

अपसानवीनैर्नवैः स्तवैः स्तुतिश्लोकनूपैः ससूनस्तवकैः पुष्पगुच्छैः स्तुतिश्लोकैः पुष्पगुच्छैश्च वा तानि स्वाशीर्मनस्यानर्चकिं
विधैः वेषयेन स्यास्तया प्रसादगुणेन हृद्यैः सहृदयहृदयप्रियैः अथ च प्रभूतेन क्षोभैः तथा प्रादिमाभिः पुरटवेगैर्हृदि वलोर
दितम्स्तुतिमधुरवर्ली स्वनजनिते न साधुर्यः पचसेसुमायैर्णाभिरामैरत एव राम हिमिर्दपंजनैकरपचसोगन्धसदैतैःतत्पाजा
नेःषट्हिपास्य तरजनितवरणाः प्राः अनुपूर्नादजाते निष्पन्नैरपचमालतीसंभवैः तथा श्लोर्था विशेषरसयाभीत्पा स्वात्वितायुक्ताः
वट्पदाः षट्चरणाः श्लोकायत्र अथ च गुजन्मधुकरैः वेषहृणवत्पोलंकारापपाक्भावदृष्टेषतत्क्षियं तेनमनोज्ञैर्वजातिम्छद
सिसोमान्मेपालत्यांगेन अजन्मनोः गीतिमञ्जुहृस्मिताभेचातिबिम्बः हृद्येति हृद्यस्यप्रिये श्रतिपल हृदयस्पर्शनेवाक्योवितिहृस्यामिरे
प्यालयेसेरभिरामैः अकतेरि चकारकः इति च कारणहंसजायामपि करणेप्यजात्स्यादिलत्वं तत्र देवायेनतात्यर्थं न वाके रितिपाठे

का॰ नै॰ १४ टी॰ ३

इयं मिलिता दिशो यथा नलस्य वध्यायैं स्त्रा दीनां दिक्पालानां द्वाद्येकैकपत्वं त्वेपि सर्वासां दिशां चक्रवर्त्ति नले लेकवश्यत्वं यथा लव्यथा
ष्यानामपीत्यर्थः अथ वा अर्थिनां मनोरथानां वदान्यतया नलस्य यथा अयथा इति वा पाठः भ्रांतिरूपाया मुभयार्थत्वं प्रसाधनं नलं तु
नलेकार्थत्वं वेदस्येति भावः दिशां पातिव्रत्यं गाथया निर्दिष्टमित्यर्थः १२॥ ॥ येति किं नेदृत्वा दिव्या गाथया पाशिनैव वरुणेनैव
समानतुल्यार्थान त्वन्येन इन्द्रादिना यावाः स्याजी त्यादिरूपा निपातेन इन्द्रेणैव समानत्वमन्येन देवेन यायत्तु हि मे स्यादिद्यं मेने अस्मा
नत्वन्येन याचयता मुनेत्यादि स्थितेन वतुल्यानत्वमेन नलस्यासं वेधि मेमिलितामनुदितां च तद्वेदतां गाथामेव तदादेव प्रसा
दत्तेनंतरं सेव मेमी नलस्य विशेषाय इन्द्रादिभ्यो मेरुत्तानाय मेने इन्द्रइन्द्रमा मेकेकस्या मेव गाथयां वक्ते मानेत्वा नलस्य तु समवेतानुग
तत्वादत्याजो त्यादि गाथया चतुष्टयप्रतिपाद्यायः सएव नलः इति तामेव गाथां मिलितां नलस्य मेद्दशापि कामदत्तासीदिति भा
वः यानलस्य गाथयेति या संवेधः यापाणिने वे दूतेणैव यमेनेवाग्निनैव समगागा नलस्य संवेधिनीं मिलितां तामेव अनलसमेल

षपाशिनेवाच्यानि पाणिनैव गाथायमेने व समहाग्निनेव तामेव यमेन मिलितां नलस्य शेषाविशेषायत्तदनलस्य

व्यतिरिक्तसंज्ञा देर्भेदाय मे ने मिलितया कृत्वा नलेनिश्चितेसति नंतरीय कत्वान्तदितरे देवा अपितयेव निश्चिता इति
वा मिलितां तामेव गाथां नलस्य विशेषाय तथा नलेन रसंज्ञादेर्भेदाय मेने इति वा व्याख्येयं पापाशिनेत्यादिरेवका
रात् परस्पर समुच्चयार्थात् अप्यर्थोनुगोकृत्य यानलसंवेधिनी गाथा पाशिनापीन्द्रेणापि यमेनाप्यग्निनापि तुल्यार्थं
मेतो देवः पतिरित्यादि मिलितो पंचार्थां गाथां देव प्रसादानंतरं नलस्यैव विशेषाय मेने प्रसन्नो देवैरस्त्वीयस्त्रीयाकारे
णचतेषु सर्वे पंचार्थत्वेन प्रतिभातामपीस्वाभीमेकस्य नलस्यैव प्रतिपादिका मदत्तासीदिति भावः इति देवः पतिरिती
यमेव गाथायो विषय इति ज्ञेयं अवधारणार्थे छप्रयाकोरेण इयमेव गाथा विषय इति व्याख्येयं अयं श्लोकः शेषं नलमेकेक
वृत्तिरिति वाभ्यां श्लोकाभ्यां समानार्थः अनलस्येति प्रत्येकपर्यवसायित्वादेकवचनं १३॥ ॥ राम ३

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

सारलोके प्रियाद्यूति पोषमिति देवेषु चतुर्णं मत्यनलं मतिलहो कृत्यनमः किमित्यादिरसकोपोति यावत् पुष इत्यादि साधारणो मिति यावत्
वेडमित्यादि गुणमिति यावत् व्यासवेत इत्यादि गोकेति यावत् याप्याऽन्गाप्या मतादृग्स्वं ये न येने इत्यादि देवेन सहसमर्थानुल्यायामरस
लोकेति दोषः साभेमीतां तान्स्व इत्यादिगाप्यो तदा प्रसादृभंतरे तदन्येन तस्मान्नस्मादिग्नादि प्रान्मुख्याहर्षोदन्येन श्लेषपाऽन्याय ति
भासमाने ननलन्दपेणाप्येन सदृच्छलनिश्चितमलगंतो मसेचितार्थो विशेषप्रतिस्वस्वाकारयारणाङ्गिन्नभिन्नादिदेवं प्रतिभेदप्रयोज
यामास इयमित स्वगाप्येषमेतस्य गाप्येति संबंधं चकारेत्यर्थः अमइत्यादेर्वाली त्रिलोकेति यावत्तन्नलस्य सर्वं तानुसृत्य त्वादिंद्रादी
नां तु च तस्त्व एव स्वस्वगाप्यासु मानुसृतत्वात्तां तामिन्द्रादिगाप्यां तदन्येन वक्त्रादिना सहालगंती विशेषमजानातयं देशनलेन च सम
मानार्थां तामिंद्रविषयामेव तस्मारणएव मित्तरदेव त्रयोपि प्रत्येकं गाप्यामेक विषयामेव तस्मारणएव च तस्मद्व्यपि गाप्यासु नलस्यानुसृतेरिं

दोषं नलं प्रत्यमरेण गाम्या वाचा समर्थां ललितुं ययैव तां तामदृष्ट्वान सहालगंती न तां विशेषं प्रतिसंदधे सा ११ एकैकवृत्तेः प्रति
लोकपालं प्रतिश्रुतां तां जगदुर्दशायाः वेदस्य गाप्या मिलिताः स्वदासा वाचा इवैकस्य नलस्य वध्वाः १२॥ अहो नांच्छ्याइत्तेशव
पो गाप्याभामेते देवा अयमेव नल इत्यज्ञासीदित्याशय इति वा प्रतिश्लोकं गम्यान्ते पिच तुर्भिश्लोकैर्देकेवस्य प्रतिपादना दूकगाप्या
त्वस्मारोपा स्यत्वेकपर्यव सानादेकवचनेन्यतापंचमं नलं प्रतियाया आत्मानिचेनमनुनायच्छे हि पाकिं ते तद्यत्यादि का गाथा येन
येनेंद्रादिना सहसंकत्याथीतदन्येन वक्त्रादिना सहालगंतीतां तां गाप्यामेव विशेषमेकं जानातिस्म एकैकस्याभागाप्याया एकैकदेवाप
र्यवसानात्तस्तामपि गाप्यानां नलेपर्यवसानात् परिशेषप्रमाणाद्यं पंचम एव नल इति विशेषमज्ञासीदित्यर्थः अस्मिन्पदे अमु
मेवार्थमुक्ति विशेषणप्रकटयेत्तुमाहैकैकेत्यनुत्तरश्लोकेस्यावतारिका कर्तव्या ११ एकैकेति गाप्याप्यां एकैकवृत्तेः एकस्मिन्नेकस्मिन्नि
द्रेश्लोकसमदाये चवर्त्तमानत्वात् प्रतिलोकपालंत्रीष्टिकमिंद्रादिदिक्पालं प्रति दिष्टा मेंद्रादीनां पतिव्रतात्वं जगदुर्गीचकुः शाप्या
दीनामिंद्रादिप्रतिनियतदेवब्र्त्तितया प्रत्यालिंगत्वं तत्यातिनत्येनेवाकारेणत्याजीत्यादिगाप्यासंगीचक्रुरित्यर्थः तागाप्या मिलिता
स्वदासोपि लदाप्रासादनं तरं मत्ताएकस्य वेदनलस्य नलस्यैव वध्वा नलैकप्रवाणाय लेकाभिधायिनीरेवेदं स्मान्तासीत्काइव आश्रणा।

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

का॰ नै॰ १५ टी॰ ५ नीत्यनेन कथमसौ व्याख्याने स्फुटं नलस्यैव प्रतिपादनात् व्याख्यानं तर्हि विचित्रैर्वाक्यैः पारितोष्यं तस्य कान्लस्य चैव स्वीकरणीय इत्याव
र्दी नलस्यैव प्रतिपादनादेवं प्रतिरिप्सवेन्नापि लोकपालांशत्वादेकस्यापि नलस्यैव पञ्चनृपत्वसंभवादिंद्रादेश्च संभवान्नल
त्वयुक्तं तत्तदंशोपि त्वसौ नास्तीत्यपि नलस्यैव प्रतिपादनादित्यर्थः इति वा अत्र एवं स्तुतो विशेषणवचसः स्तुतरूपावसाः
उत्तरस्तु तत्पराभवैकोपि विधेयः संस्पृष्टौ यत्र देवश्च नित्यं सर्वेषां ... ह्रदः संस्पृश्यते ये ... इदं त्वं जीवति वक्तव्यमिति नित
मपि तु लिटः कित्त्वविधानं जयेत्येति रूपं संयोगात्परस्य लिटो वा कित्त्वमिति केचिदिति आपि लिटः कित्त्वविधानाद्वानलोपाभा
वः समर्थनीयः स्तम्भ नरेणैवासमाप्य तव्यं १६ ॥ ॥ श्लिष्यंतीति अमुष्याः एतस्याः अस्मद्वक्ता वाचः यदनेकार्थं तयाश्लिष्यं
ति श्लेषं भजन्ते तत्र खलु निश्चितं कवित्वकौशलं कौव्यनिर्माणस्य दुर्जयमतिभायाः विलासाः विजृम्भणानि कवित्वपाकाविनाश्लेष

श्लिष्यंति वाचो यदमूरमुष्याः कवित्वपाकेः खलु ते विलासाः भूपाललीलाः किल लोकपालाः समाविशंतीत्यतिभे
दिनापि १७ त्यागं महेन्द्रादिचतुष्टयस्य किमप्यनन्दं मम चिन्तनस्य किं प्रेरयामास नलेन चान्यः कास्ते किरस्याग्रमकः प्रमोदः

वचोरचनानिर्माणकुशलको तत्पर्यः किल यस्मात् व्यात्तिभेदिनोपि परस्परापेक्षया नलापेक्षया वाविरोधेन स्वस्वनेत्रत्वादिनात्मति
तत्रं भिन्ना अप्यमी लोकपालाः भूपालस्य नलस्य लीला विलासान्समाविशन्ति अनुभवन्ति नलाकारं बिभ्रति अयच्च नलवर्ण
केषु श्लोकेषु मूर्तिभयः प्रविष्टा इव दृश्यन्ते इत्यर्थः अतः श्लेषवशान्नमस्मे भ्रमोभूदिति भावः श्लेषवशान्नललीलाः सन्तो लोकपा
लश्याः समाविशन्तीति वा अन्योन्यं भिन्ना अपि लोकपालाः नललीलाः संतो श्लेषेण नैपत्वभासाः सन्तः किलेकीभवंति अतो नलस्ये
व लोकपालांशतया तत्र युक्ता नेदेवी वचांसि श्लेषेणवदंतीति कवित्वपाकविलासा एव १७ त्यागमिति इयं देवी अस्माजिघनेत्यादि
श्लोकचतुष्टयेन त्वं यामिनीदेवः पतिरित्यादिनाग्यावयन्नापिक्रमेण सूचितस्य प्रतापिनसांद्रादिनलचतुष्टयस्य ... वाक्य
नमस्कारेणापरित्यागं किं यत्प्रम्यनन्दनकुक्तमेतदितिस्तोतिस्मत्यर्थः नलेमा पूर्वव्याख्यानप्रकारेण प्रेरयामास च किं कथं प्रेरयामा
स एकेनैव वाक्येन द्वयमपि कथं चकार आश्चर्यमेतदित्यर्थः किं शब्दावज्ञार्थे नलेति नलएवेतिचकारो वधारणार्थो वा नतस्मा(

राम ५

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

निश्चित्येति अस्तौ भैमी दोषमवधित्सुं नैषधं मया पूर्वोक्तप्रकारेण नरेशं नलं निश्चित्य प्रमोदेन प्रकृष्टहर्षेण मेदस्वितं स्फीततं
परिपुष्टं सोल्लासमालंबमानं सम्यगस्या एवं विधायां सत्यां नले निश्चिते सति नितरां हृष्टाभूदित्यर्थः नलयोः सावर्ण्यान्नलस्यासावी
दास्येपुरुषं इति वा अन्यतरं च देव्याः सरस्वत्याः गिरो वचनानां भाविता तत्पर्यालोचिता भैमी गिः प्रकारेण यया विज्ञानाभावा गिरं देव्या
सरस्वत्याः वाचि व्याख्याता च वचोरचनाविशेषात् सती नलं निश्चयात् सर्वचिंतार्णवया दृश्यां चिंतासमुद्रजलजंतुरूपेण नलनिश्चये
सत्यपि जन्मायुपायचिंतासमुद्रजलचरेणाविष्टेन मनसा इदं वक्ष्यमाणप्रकारं आव्यत जुचेमन्यसौ वैवेमचिंतयदिति
भावः चिंतार्णवेति पाठे विचित्रदेवीवचनानुसारेण जनिताश्चर्यसमुद्रजलचरेणातिसाश्चर्यं कोतिर्थः १४ किमात्या
दित्याह सेति खलु निश्चितं सापत्निका मतौ मनोभारतीसरस्वती देवी इयमेवेयं मर्त्यमती सा भारती वेत्ति त्वं विधेयं यद्यस्मा

निश्चित्य दोषं न ममैष नैरशं प्रमोदमेदस्विततां तदाभजत् देव्याः गिरां भाविततया मिमासावचिंतयच्चिंतार्णवपादमेदम् १४ सा
भैमी गिरस्याः खलु वाचिका चित् यत्सारतो मर्त्यमतीव मेवे श्लिष्टं निगद्याद्भुतवाक्यवादैर्न विशेषमनेष पथम प्रबोद्धो
तु १५ जगत्प्रसूर्यं मदनुग्रहेणैव सम्यक् दृष्ट्वापि सुचतुरः केनेन नलं लब्ध्वा यिनुत्सुमेनेममैव मोहमपहास्यहे महीयान् १६ ॥ ॥

सास्यावाचिका पिलोकोत्तराभेतिः रचनास्ति तस्मादित्यर्थः यस्मादियमेव मर्त्यमतो भारती तस्मादस्या वचने निश्चितं सा कापि
भैमी रस्तीति वा नाम वभैमीया हृत् श्लिष्टमुभयसंबद्धवचो निगद्य स्पष्टमुक्तौ वा सवादेभ्यः तोमोरवणावर्णनविशिष्यविशेषके
त्वात भ्यां विशेष्यवाय दत्या जीदित्यो दिश्लोकचतुष्टये न मम मम हं वानैषधमप्यवबोधात् सर्वलोकपालांशस्य नलस्यैव वर्णने कृ
तत्वितिप्रयुक्तमिति भावः १५ जगदिति सर्वप्राणिमात्रेणमपि मम वानुग्रहेण कृपया स्पष्टं ज्ञापयितुं याप्यतसोः सतजीत्यादिवचनसृजः वचे
नमाल जगत्प्रसर्जता सुमध्ये तेनव चस्तुज्ञो नाम यया हं मया नलपुरोहिते अमुष्मिन्नले सकलराज्यभरादिसेवं रूपमहोमहेतोनलमुखे
रितत्स्यैव रूपेणानलं लब्धापितुं त्वमेनेममर्पयं भवतः आहोस्माश्चर्यं ममैवायमेतावंतं कालं मह्योयास्मोहः अवबोधः नलस्पष्टंकृ
त्विते कृतावंतं कालं ममनिश्चयोनाभूदित्याश्चर्यमित्यर्थः एवं लाणावचनतो वचस्त्रज्ञो नलं लब्धापितुं त्वमेन ममर्पितं त्वमार्थ

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

का॰ नै॰
रथ टी॰
५

स्वेदस्य नलपारीरस्य वियोग न्नायं भैमीवियोगजन्मेतज्वरं निर्वापयिष्यन्निव पाम यिष्यन्निव देवेषु स्वेदस्याभावान्नलेषु च तत्सज्ञा
ताद्दित्यर्थः उत्कं हि तापेण प्रयाति नलान्निमग्नो स्तु कस्याभैमी देहस्य वा पातिकस्वेदण्डकान्न लेभ्रया प्राप्त एवेति भैम्या विरहज्व
रशान्तिः अन्योन्यस्यत्ते तथा सलि अत्युन्नमेदे हमपि सुवर्णे न चिनोही रांकुरइव अतिगौरदेहरोमकूपस्थस्वेदजलकणा फलत्का
तो हेमस्थवज्रांकुरस्येनोत्प्रेक्षितः दृष्टा एव देवता निष्पन्नादित्वात्स्वार्थेण स्वार्थिकः प्रकृतितो लिंगवचनान्यतिवर्त
त इति षष्ठत्वं २२॥ ॥ सुरेष्विति सा बाला सुरेषु मालां निर्मलाममम्लानां चापश्यत् नले तु मलिनीभवन्तीं एवं म्लानां काल
पे लोपनाच म्लानां मलिनां च जायमानां अपश्यत् सुराणाम म्लानकुसुमत्वादित्यर्थः उत्प्रेक्षते इति चिन्तयेव मलिनी
भवन्ती अतिकिं नलः अद्य स्वयंवरदिने अतिमृद्धिमत्सेकाणात्पूष्यत्तिमृद्धी इमां भैमी मामासाद्य प्राप्य मां मालां अद्य हास्यते

सुरेषु मालाममलामपश्यन्नलेषु बाला मलिनीभवन्तीम् इमां किमासाद्य नलो ग्रहीष्यत्यस्य हास्यतेमामिति चिन्तयेव
२३ श्रियं भजन्तां कियदस्य देवाः छाया नलस्यास्ति तथापि नैषां इतीयतीव नयानिरैक्षि सा नैषधेन त्रिदशोषु तेन

किं आदरेणां गीकरिष्यति किमत्यपि तु नेति २३ श्रियमिति देवाअस्य नलस्य श्रियं शोभां कियद्भजन्तां आश्रयेतु अपि तु न कोपि
स्पियस्मात् देवानां नलसम्बंधिनी तथा तादृशी अतिप्रसिद्धा छाया पि कान्तिलेशोपि नास्ति यथा यदीयकान्तिलेशोपि नास्ति ते
न तदीयां शोभां कथमाश्रयन्तामपि तु न कथं चिदित्यर्थः अथ च एषां नलसम्बंधिनी आदर्शादिस्थिता छाया प्रतिबिंबमपि नास्ति
प्रतिबिंबतुल्यास्ते न भवन्तीति यावत् येषां मदीयप्रतिबिंबेनापि न साम्यं ते नदीयप्रतिबिंबश्रियं कथं नाम लभन्तामित्यर्थः अथ चा
स्य श्रियं किं चिद्भजन्तां नटवन्नलरूपधारणात् किंचिद्भजन्तां तथापि स्वाभाविकी नलस्य कान्तिरेषां नास्ति अथ चास्य संपदं वहु भजं
तां तथापि नलस्य कान्तिरेषां नास्ति संपदा तुल्यत्वेपि कान्त्या तुल्यत्वं नास्तीत्यर्थः अथ चास्य श्रियं किंचिद्भजन्तां तथापि भ्रमेण मनः प्रवृ
त्तिः छाया देहस्य वहिः रवि प्रभोपलक्षितः श्यामाकारो नलस्यास्ति एषां तेजोरूपत्वेन नास्ति तेजोराहित्येन च नराणां छिद्यतेस्यर्थः तथा
भैम्या इति एवं वितर्कप्रकारेण एषं यं नीलकण्ठीयतीव यत्रादन्यैर्मत्तेर्मसएव नल इति प्रकाशयन्तीव सा छायानैषधेन रोक्षि हा ऽशते त्रिदशेषु

राम
५

न्नकारणादस्या देव्याः कामस्तिः शोभनवचननिर्माणचातुरी अपितुलोकोत्तरा मम मनः शोभां हरति कः अपि तु सोपि लोकोत्तरः अस्या
इयमुक्तिः कम मम मोहकारकोत्यर्थः एवं देव्या इन्द्रादिचतुष्टयस्य स्वयंवरपरित्यागेऽप्यनुज्ञाते नलस्य च वरणेऽप्यनुज्ञाते मम मेदं मोहो नष्ट
मित्यर्थः सर्वं मोहोऽभूदेतानीतनिन्दाशयाशयः इन्द्रादित्यागं किमर्थमभ्यनन्दत नलेच मां किमर्थं प्रेरयामास अयमपि तावद्बहुका
रणदेतन्मदनुग्रहार्थमेवेति भावः इति दां त्यागं च जोषितिकुतुकम् १८॥ ॥ एवं विचारानन्तरं किमभूत्तदाह परस्येति एवामेनौत
त्कालेदेव सभासमये एवं भूतां धरित्रीं दृष्टौ अपश्यत् किं भूतां परस्य नलस्य दारान् मन्यमानैरिवापरनारीत्वबुद्ध्येव अमरैरिन्द्रादिभिरस्
पृश्यमानां खलु निश्चितार्थेन त्याग्यत्वापत्तेरन्यर्जनेन लस्यभक्त्येव सेवात्बुद्ध्येव च चरणो धारोयां स्वयं नैन्यथा भक्त्याभर्तुश्चरणो धारयतिदेवत्वा
त्सहजो भूस्पर्शो मनुष्यत्वात्सहजो भूमिस्पर्शो यथा नाविलतः देवमनुष्यत्विह्न रूपवितैरानिवेलिवापाठः १९ सुरेङ्गितेति सामेभो

परस्य दारान्खलु मन्यमानैरस्पृश्यमानाममरैर्धरित्रीं भक्त्येव भर्तुश्चरणो दधानां नलस्तु तत्कालमपश्यदेनां १९ सुरेङ्गिता
पश्यदेवेङ्गितानां निमेषमुद्रोभिलिखन्तुवासा २०त्वमागत्यनूलेमिलेतिसंज्ञां नदानेरिवभाषमाणं २० नान्वरस्वाला
विबुधेषु तेषु तो देहिनेरेव न तनेष्वेषु वृन्यरजेत्यापरिरम्भमुच्चाः संभ्रमसंभेदमसंशयंसा २१ स्वेदाः स्वदेहस्पर्विबोधगम
पंनिर्वापयिष्यन्निवसंनिरुद्धाः रोमाङ्कुरश्चारुणिहेमनी वनलेनया लोकितदेवतेषु २२॥ सन्मुखी सतीत्युक्तिमेवं विलोक
यंती सुरेषु अत्यन्तो निमेषं नेत्रपक्ष्मसंकोचनाभावात् उवीक्षते नलेनुमावेदितदेवानामनिमेषत्वान्मनुष्याणां च सनिमेषत्वा
दत्र्यर्थः तन्नोभेदे तेकिं भूतैर्निमेषसंज्ञानज्ञानात् आकारणस्यकात्विपत्तमवेश्याकरणादितिभाषमाणमिव इतिकेदेवे मे
त्वमागत्य इत्युत्पाचिह्नितेन तेमिलसंयुक्ताभवेति २० नन्वसमानेषु विबुधेषु देवेषु स्थितेः तो दंभरेतुलत्व नाबृज्जनहृर्षतेषये
सु एतानदर्पदेवनाः रज्जः सर्वपथाद्वात्न रागान्त्संवेधादिसर्थ्यः तनन्यसंशयमुत्ये च तनेषसेन लायपरिरंभुणाभालिंगनसज्ज
त्वाद्दताः उच्चाः सकाराःसंभूलसंभेदमिवसजानसंबंधमिवआलिङ्गनमनुष्याङ्गरेणुर्नेलेनस्वेसर्थः एतेक्रियायान भिमे
नोतिसंप्रदानत्वं २१ स्वेदइति तयानलेस्वेदः आलोकितेनदेवं तेषु देवेष्वालोकितेष्वपि निर्वेषमिव संनिरुद्धो अभिमालिंगनं वा तमिच्छो

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

का.त्रै.
४५ गी.
६

रसः एव सम्यग् भैमी हृदयमेव सिंहासनं नलस्य ... तं लज्जाकामौ दोलायामुभयपार्श्वतः आंदोलनार्थं स्थितौ चामरधारिणौ वा ता
भ्यां भावः संधि संचलिता शृंगारो राजवदुज्जृंभित इति भावः दोलादोलने नभोगास्त्रियः स्त्रियमालिंगति ... रसस्य नलस्य ... रीति
वा अत्र पक्षे कामाभ्यां दोलायमानां भैमीं दृष्ट्वा म्लानो नलः एवं विप्रलंभशृंगारं प्राप्तः ततः कापि तत्र दृष्टिं दृष्ट्वा तदीयपाणौ भोगी
कारास्त्वयमपि तादृशी ... इति भावः आंदोलिका छत्रचामरैः ... प्रभुरिति ... पाठे ... इति विषयस्सम्मो
२८॥ ॥ करस्येति स्रजा सज्जतरः निरतरो सज्जः कंठनिवेशमुज्ज्वलः तमालस्तदीयः करः प्रियोन्मुखः नलसम्मुखं गतं सोद्योगः सन्
भूयः पुनर्लज्जावशात् विरराम निवृत्तः तदीयोपि चलः करस्तदा ... प्रियाननस्यार्पणयोर्यथोच ... दिक्सारसारस्य ... मार्ग
तोपि लज्जावशात् ... नलकरात् ... इति भावः ... करोति २९ तस्याइति तस्याश्चि

करः स्रजा सज्जतरस्तदीयः प्रियोन्मुखः सन् विरराम भूयः प्रियाननस्यार्पणयोर्यथोचमप्रत्यायचाति चलः करात्तः २९

6

तस्याः प्रियां चित्तमुपेतमेवमभूव भूवा हि न तु प्रयातुं समस्यः कृतः स्वप्नमभत्तदानीं तया हि लज्जेति जनः प्रवादः ३० के
यं कयं चिन्निमिषेश्वरस्य ... दरवीदिदृक्षि वाग्देवता यावदनेन्दुबिंबं त्रपावती सा कृतसामिदृष्टम् ३१॥ ॥

तत्प्रियं उपेतमेव प्राप्तमेव ... हि तु ... आननं प्रयातुं प्राप्तुं न समर्थं ... समर्थं ... नाभत् स्वप्नमुत्से ... हि तां ... लज्जेति सर्व
वादो लोकप्रवादः तया तदानीं नलवरणसमये ... कृतं अलं ... लज्जाया ... चित्तस्य नलप्राप्तियुक्ता ... स
वनलप्राप्तियुक्तेत्यर्थः ... चित्तं ... लज्जावशात् ... विलोकयितुं नाशकदिति भावः प्रव्रज्य ... ३० ।
कथमिति सा भैमी त्रपावती निमिषेश्वरस्य ... मुखकमलं कथं कथं चिन्महता कष्टेन लज्जां विगमय्य ... दरवीक्षितवती
... शोभं कृत्वा वाग्देवतायाः वदनेंदुबिंबं लज्जया सामि ... मर्धं ... किंचिद् ... दृष्टस क
लशोभं चकारेत्यर्थः त्रपावतीत्युभयत्र हेतुः एतां मालां नलकंठे स्थापयेत्याशयेन देवीमुखमर्धवीक्षितं चकारेति भा
वः ३१॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ।

राम
६

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

ति हैहेति अस्या भैम्याः प्रथमोपजाता झटकालोत्पन्ना इतरनलतुलाभागिति एवं सगौत्रन तत्कोत्पन्ना वा देवी भोक्तानुसंधानोत्पन्ना
वाऽयं मृत्यएव नल इति संवित्तु हिरभीमिः एवंविधे भैस्पर्शादिभिश्चिह्नैः संवादे सएवायं नल इति अनुभवसाम्यात्संशयापरवैभन
लोयमिति मत्यये प्रत्यक्षएव जात इति एतेश्चिह्नैः निश्चितवतीत्यर्थः अनंतरं च सा भैम्यौदेवेभ्य च त्वज्ञापकानां लक्षणानां मेथत्वेभ्यस
मोदिचिह्नानां व्यक्तिभिः प्रकटनेरेवाभ्यान्दिलं प्राप्तं देवप्रसादमप्यवापि एतावत्पर्यंतमेतस्यस्पर्शादिचिह्नानि न दृष्टानि इदानीं तु दृष्टानि
तस्मान्मम पूजया देवाः प्रसन्ना इत्यप्यज्ञानादित्यर्थः २५ नल इति अथ स्मरः तां वरणस्रजं वरणमधूकमालां नलेनिधातुं निद्रां तु ए
नां रामां भैमीं त्वरयति स्म प्रेरयामास अपत्रपा न्यतोऽलज्जा च नां भैमीं निषिद्धयति वारयामास सर्वस्मिन्नपि जने पश्यति कं प्र
महमेनं वृणे इति लज्जावपात्तस्या बुद्धिः संदेहमदादित्यर्थः तेन कारणेन सा भैमी कृपानुरोधं स्मरलज्जयोर्यो जातं इति नि इति संदेहं तु ले

चिह्नैरभीमिः नलसंविदस्याः संवादमापप्रथमोपजाता सालक्षणव्यक्तिभिरेव देवप्रसादमासादितमप्यबोधि २५ नले विधातुं
वरणस्रजं तां स्मरः स्मरामोत्वरयत्यथैनाम् अपत्रपा तां निषिषेध तेन कृपानुरोधं तुलितं द्वयोः सा २६ स्रजा समालिंगयितुं प्रियं
सा रसादध्यते वबहुप्रयत्नं स्तंभत्रपाभ्यामभवत्तदीयस्यैदस्तु मंदोपि न पाणिपद्मे २७ तस्याहृदैवोत्तु मनोभवाभ्यांदोलावि
लासमवाप्यमाने स्थितं रतेर्णांककुलातपत्रे श्रृंगारमालिंगदयोपमाश्रीः २८॥ तमूमानमेव द्वयोर्भावसंधिवशादुत्कंबपत्रपा

भ्यां मालानिक्षेपानिक्षेपदोलायितामदित्यर्थः अथो येतात्याभ्यां वाम्यां विरुद्धकार्यकृत्याथोपि पीतेन कृपानुरोधेना सौम्यमेवा पलं वते
नामिति एव नरूपादानं वा कुंतरत्वात्समर्पयतीयं निषिधे यथा दि सम्यास इति निषत्व २६ स्रजेति साभैमी समामोत्यासनामधूकमालया
प्रियं नलं समालिंगयितुं बहुप्रयत्नं प्रयासं प्रयोगं अपि लेवचकार तु पुनस्तदीये पाणिपद्मे स्तंभत्रपाभ्यां हेतुभ्यां मंदोप्यल्पोपि संचलन
नेनाभवत् २७ तस्या इति अथोपरा समयेथाध्यसौ अपीभ्रूरमाकेर्याचैतज्ञोवा भौ लेकोत्तरस्या भैम्या हृदि स्थितं वर्तमानं श्रृंगारं श्रृंगार
सं समालिंगत्वं हिमस्ते हृदि वीडमनोभवाभ्यां दोलाविलासं दोलजनितां क्रीडां समवाप्यमाने प्राप्यमाणे कोटि द्वयं संदेहं प्राप्य इत्यनि
इति संदेहे प्राप्ते इत्यर्थः तथा रणांकश्चंद्रस्तस्य कुलं कुलोत्पन्नो नल उपर्थः स एवातपत्रं यस्य लं रणांककुलातपत्रेयेन तस्मिन्स मंगा

श्री ६

का०नै०
१७ टी०
७

भैमी मितिः स्वाराज्यलक्ष्मीर्द्विडोजः प्रवक्ता इदं स्वं तमनुस्मृत्वा स्वर्गाधिपस्य श्रीः भैमी मघोनः इन्द्रस्याभिमुखं निरीक्ष्य सपत्नी बुध्या भैमी।
स्या मध्यस्थ्या मम सह नत्वं प्रभूलक्ष्या रतन्न मन्तरं तो भैमी तां पतिं ह निरीक्ष्य इन्द्रस्याभिमुखीं दृष्ट्वा इदं नु रक्ता मन्तो नीडं लज्जा मध्यपादि
माप इत्यभिरंना भिलषन्ति पृथ्वेव मयेष्वी कूते न लज्जो स्य र्थः इयं भैमी मीरलभं तामनो निर्गुणेन नैषधं पादहरति तस्माद्विप्रियाजा
ले तिलजिते तस्यर्थः मध्यपादि कर्तरि चिन्ता ३६ त्वमहति मध्यदेश्या इति उदितापरिहासवशाज्जना भैमी दृष्टा इदं वमाषितं नैष
धा स्मत् इति किं हे भैमि मयात्व त्तः न लविषये नेति श्रुत निषेधार्थो नकारः अतः कारणात्परं नलो दृश्यम भीष्टं वदस्व कथय प्राप्य।
स्य नलविषये नल इति पदे नेति नलस्य दृष्टं तं तोनकारात्परम नेतरम त्तरं कथयेति किं भूता ह्रीमन्मध्ययोर्लज्जा काम्ययो ह्रेर्थं
स्य का भ्या पदं न स्पष्टं कस्य रंगाम भी नत्तस्याने समवलह्रीका मवशी कृता अस्मिन्नले मा लं मेपानि क्षिपयेति हष्टैव नलं नि हृत्य

७ भैमी निरीक्ष्याभिमुखीं मघोनः स्वाराज्यलक्ष्मीरभवत्सपत्नीं हृष्टा तलस्तत्परिहासरीती लीलां ब्रीडं विडोजः प्रवक्ताध्यपादि ३६
त्वमः श्रुतं नेति नले मयात्तः परं वदस्वेत्युदितापदेश्या ह्रीमन्मध्यहे रुध्य स्म भीमे दृष्टा भाषितं नैषधा स्मत् ३७ सहस्व
भैमी द्विविषत्सु पाणौ पाणिं प्रणीया स्मारसंसार सान्ता स्मालिंगनी त्वोकृतपांथ दुर्गो भूपालदिक्कालकुलाध्वमध्यमम् ३८

तीनत्वनंनच सा सालंकारमुक्तारयति स्मेत्यर्थः उदिताथपश्चादितिवा वदस्वभासनेतिभासनेसांत्वन उत्साहे वाल इद्धेरथं ल
द्विरथ्यरथ्य संवधि इति संवेधेन ३७ सहस्वेति सा भैमी देवीमालिंगयं कपालिकया पत्न्या भूपालस्य दिक्पालकुंस च वंश हि
तुष्ट यस्य पुरः सरो ध्वा मार्गस्त मेध्येनीत्वा आपपौ पथदुर्गो पृथि कसिद्धरादि एजित पिला मकल्पित मार्गे देवतां चकार इन्द्रमदिपंच
कं मार्गमध्ये नीत्वा मुमोचेत्यर्थः लज्जाभर निश्चलत्वात् तिसो दृश्यात्वदेवता त्वकेषु सत्सुरसा उभयपाशयपरिज्ञानाद्भ्याश्च देव्या
शयापरिज्ञाना स्त्रीतेवी अरसरसां उर्वशी प्रभृती नां पाणौ पाणिं प्रणीय निर्माय तालिकादानपूर्वं द्विविषत्सु इन्द्रादिषु सहस्त्व
त्सु उत्सवाहेपंच के दुर्गामारोप्यराजवीथी षुभ्राम्यते तथे नामपि चतुर्गं चकारेत्यर्थः इतिवा दिवि सत्सु सत्सु द्विषेति स्थिए हृद्य
भां चेति समस्या अलुकृद्वलदंतादितिवा सुषामादित्वात्सत्वं पांथानं दुर्गं पांथ्यावासो दुर्गो चेति वा ३८॥ ॥ ॥

ष

राम
७

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

भूमात्मेति देवी स्वस्याः भैम्याः तल्लस्तर्वे श्लोकस्य चित्तं श्रारूतमाप यं अवेस्य ज्ञात्वा पिज्ञजाम तोवर एतां भैमीमितो दमयली
चत रदं किं देमे मित्र यो मिप तिसीरयाल ज्ञाके हृलो लरू पयाजे वर्वि कपट मंडूपेन यातेतव भावः श्राशयः ममापि लक्षितं सरस्व
त्याः अथ च विस्मा स्य संलोभ तामा अपि ज्ञातुं न शेषि ते त्वं लज्जावणाद् तिगृहं यत् स्व चय सिस्तस्यया पि न ज्ञायते तत् ततः किं विज्ञ
ज्ञात्य त्का स्पर्शं कथं येति परि हासस्य ध्याता मैम्या शयेवादयितुमवो चद् इत्यपि अन्य द्विज वनि का छाद्दित्तेन ज्ञायते लि
नौर्यं ते लक्षयितुं न मे पीति पाठे भैमस्त्वं प्रति सीरप्रजव निवो समरः ३२ देवा इति देव्याः श्रुतो क र्णौ ने तिनलस्यार्ह नाम्नी भूले
तएव भैम्या उज्वारित एव त्र पयातिपीता याता सा भैमी लज्जि ता मभेदरं उद्वरं शिरमपा का सती श्रपाणं तरं स्वपाणौ गुली
देव्या वाचः अंगुलीः स्वीयां गुलीभिरेव मज्जेतो मस्पृशं तौ निविडं पीडयं ती शिरो न मस्त्वं पने मयो चकार श्रमिलाषपतिवेधे

देव्याः श्रुती ते निनला नाम्नि गृहीते तएव त्र पयानि पीता श्रप्यां गुली रंगुलिभिः स्पृशती इदं शिरः सान मयाचकार ३३ । ॥
करे विधृत्य स्मरस्या गिरां सा पाणौ स्यापयी हृस्य कुला विहस्य वामेति नाम्नैव वभाज साम्यं वरश्रिसौधा रुण संविभाग ३४ विहस्य ॥
हस्तेन विरूष्य देवी नेतुं प्रकृता मिमहं इमे तौ श्रमाहिर्यं दत्त मिवा हिदे हे लत श्वमत्क्र स्फुरं चकर्ष ३५ ॥ विलसपांगुलिमे ।
लनं स्वभावोक्तिः ३३ करइति गिरा मीप्सु रया वाग्देव्या विहस्य श्रज्ञानना टका द्यासयं हृत्वा तां करे विधृत्य इदं स्वपाणौ
स्थापयिका इदं प्रति वरुण एर्थ भी तासा भैमी शुरं धी णाम न्यस्मो णा साथ एणः समानः संविभागः अशोय साम्रं शिव वाएवं भस्ते
सर्वेस्त्री वाचक वामेव नाम्नैव नाम वक्रा पत्वात् सा पर्ष्व भाज भजे इदं प्रति देव्या भी यमा नाव क्राभ दिलिभावः सार्थमेवे तिवा पां पि
तिशब्द वल पाथे ति पाठे पां चे जग ता मिति था लो ज्वला हि त्वा एणप योगत्वे लते नाथः पुरंधी लि शब्दवत् ३४ विहस्येति वाम्पानन
रं देवी विहस्य किं चिद् सि त्वा एतां भैमी स्वहस्तेन विरूष्य मरं इमं मिल सौ हृत्य नेतुं प्रयतमान स्थितं इदं प्रापयितुं नियतानं तरं इदं
दिगमनो योगान नंतरं इयं भैमी च गत्र कृत्वा कि मियं मिंद्र वरणां भवत्यं यतेति वुध्या भीत्वा करं स्वहस्ते न च कर्ष श्राचकर्ष किं भूते
भिवकरं भमादक्षुभाने अहि दे हे सर्पशरीरे दत्त मिव स्थापित मिव त्यक्ता सर्प दे हे भमाद् दत्तहस्त यथाक श्चिन्कर्षति तत्र यथा भी

ना॰ नै॰
१४ टी॰
८

ह्रीचीप्रवंतीति पाठः सम्यः अदेवद्रीचीदैव द्रीप्रवंतीन तो नन्यसमासः क्षिपस्यय ः पक्षांकात् यस्मादधिकमिति ज्ञापकात्त्वं चमी
५१॥ ॥ चेन्मनतारयसि नर्हि पुनः इंद्रादिसम्मुखं मां किमिति न यसि इति शंकायामाह एषामिति एषामिंद्रादीनां चरणयोः प्रण
मम कृत्वा तथा एषां समयगण्यो भवति तथा अनुज्ञां च लवरणानुमतिं आप्य निजं प्रियं कुमकरेन मान्यानुमित प्रसादेन लब्धमा
त्मानुपि साला छिरः वंसादिसचितामनुज्ञामलब्ध्वा मुपर्यवैरे स्वावज्ञानातिंद्रादिभिः सह विरोधे सति प्ययं नववैरि मेनिं कल्पवरीतु
इत्थं चेद्धा भिलाषो वा सा कथमिवोचितो अपि तु न कथं चित् स्वावज्ञानाद्विरुद्धाः सेव्याः प्राप्यं दासो नीतिलान्प्राति नीय सेन तु वर
णीय मिति भावः इयमोचितीति वा कथमौचिती त्यपि पाठः ५२ इतीति सा देवी इति पूर्वोक्तमीरितमनतिविलम्बितं अभिमोषा
लोकनपरायण स्त्वा द्विविधस्तु देवेषु विषयेषु नमस्कारस्वप्नात्मकर्षेण नम्रां कृत्वा तान्देवानिति वदति स्म इति किंभवद्भ्यः

४

एषां मत्त्वा चरणमणामं मेषामनुज्ञामवाप्य सम्यक् सुपर्ववैरे न वैवेरि सेविं वरीतुमीहा कतमो चितेयं ५२ इती
रितेति विलम्बितोपनस्तामादाय पालो द्विविधस्तु देवो आस्वमनमो प्रविधाय सालाप्य कुशमेव हे त्वधुनानुकंपा ५३
युष्मान्वृणीते न वदन्सतीयं दोषावमानास्त्वमभवत्त्वमेकं नवं समेता नृपमेनमंशान्वरीतुमन्विच्छतिलोकपालाः ५४
इयमेमी अधुना नलवरणानुमतिरूपानुकंपा भईतीति ५३ एतत्करणार्थमागतानामस्माकं नलवरणानुमतिं दीय
तामिति कथमुच्यत इत्याशंकांपरिहरति युष्मानिति हे लोकपालाः इयं भैमी यस्मात्सती पतिव्रता एकं भर्तारं
वतस्मात् कल्पयुष्मान्नवृणीते पतित्वेन नांगीकरोति वः भवत्सु मध्ये दोषावमानात्त्वं एकं न वृणीते तत तस्मात्सर्वे
कं वरणाय दोषो हि पुरुषानाकेते कैकत्र नलस्वरूपे समेता मिलिता अंशा अंशभूतास्तेयुष्मास्ते वैनं नृपं अग्रहानालो
कपालानां वपुर्धीयते नृप इति वचनात् युष्मदूप एवैनं नलं नृपं वरीतुमन्विच्छति विचारयति नले हि ते पूर्वोक्ते
मुख्य दोषाभावात् नलमेव वरीतुं वांछतीत्यर्थः वो युष्माकं समेतानामंशानेनं नृपमिति वा ५४॥ परस्परत्वा
दपीयं भवद्भिर्नाभिलषितोयेत्याह॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

राम
८

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

आदेशितामिति अथय अस्यो देवीभयः अनरपि अर्ध्वपथ्या त्मका शान्तनलं विहाय तानेव सुरान्विं ह्रादीनेव मे तु मामाः श्रापयितुका मा सतीतां भैमीनुनोद २ इत अस्ले लेति भयपति रुयेतो त्यर्थः किं कृत्वा इंद्रादिसन्मुखमागच्छन्त्यादेशिता मादिष्टा मपि तथा मह मंदं नल स्येव दिशा नल सम्मुख मेव चलं। तांग छंती विलोक्य आदेशः संजातो ऽस्याः आदेशितामिति पाठे नल प्रति गच्छन्त्य भरिता सधीत्यर्थः
३७ मुखेति भीमजा वाद्यास्तामंकृपालीनुनोदाः मुंच मके वविधो कृपरिणे तुः इहां प्रथमसुरत्तारंभनिर्भरो अंगपाली अंधोहन वाव पूरिव अंकपालीमोचनमात्रेण सामर्थ्यं विवद्धितेन तु लिंगं किं कृत्वाप रिहास वशान्नलसन्मुखगमननिषेधिकानां आली नां सखीनां निवारणध्वनकोहुंहुं इति रवः शब्दस्तद्रूपेण लक्ष्येण केलन्यं ज्ञेयं तेषां वाल संविषय मतं यथाऽर्थान्नल वरणनिषे धिकास्वालिषु कोपवशाहुंहुंकारात्तद्धेयेश्वि केलन्यं ज्ञेयं अथचालीनां भ्रमराणामिव येहुंहुं रवाः यद्यपाध्येनो

आदेशितामप्यमरलोकमहं महेन्द्रं नलस्ये वहिष्णा चलितो भयतः सुरानर्थपथादपाहोता नेवतं वेनुमनानुनोद ३६ मुखे भ्रमाव र्जितकंठनालं कृत्वालिहुंहुंरवलसलसम भीमोजवाता मुमुचेककपालींदेव्यान वोदेवहहाविवोढुः ४० देवी कर्षविततवलतामदेव द्वीचीमवंतीं स्मितसितसका आहस्ममांप्रत्यपि तेपुनः कापांकाशंकाद्यिकास्यविवे ४१॥

त्वात्तभ्रमराणां हुंहुंरवश्चि हेकेलंस्ये निपतत्कुंजद्भ्रमरे आवर्त्ते नेवयणवर्त्ते नलोलेचंवलंकंठदं डएव नालं यस्मा एवं मुखो अंबलत्वान। वोलापि अलिंग मादिकृविंतुपदिष्णं तो नोस तो यो तामुवाडुहुरवश्चि कृत्सलं मुखो भ्रमावर्त्तयति अत्र मपिलोलमालंभ्रमर। हुंहुंरवलसंचमवति रवलसन्तिपाठेलत्तसंख्या ४० देवीति देवी तां भैमी मिताल्स्स किं न तो कथं चि भदृशं अंकपालीमोचनादि सको रणाकंस्य लक्ष्णा विश्व तंत्र देवे द्रीचोमवंतीम देवानं च ति देवानां पति गच्छ्यवं विषामवं तो तो किं भृता स्मितेनेषद्धास्येन सितं सकाशः सके
क्षेपति२
त्तणाकं स्य लखुनि भ्रिंतं अं देवे द्वीचो मवंतीं नं देवानं च ति देवान्पतिग च्छत्येवं विधामवंतीतो किं भृता स्मितेनेषद्धास्येन सितंसकाशस्सके पां तास्वा मिपायां परिज्ञा नान्तं किं विल्कृत हा सा इति किं रेणु शांकात्म्यपि किं पुर संग्रहा द्वेष आ स्थापिविं वयष्मा त्वंमृतभैमीसको भ्र यो मामपि मतिश्यपतार्थं इंद्रा त्त्विरणं यो मां नयं तोति नेत वकापुनः शंका भ्रपि त्वे वे शंका न कार्या मामे वो रिति देवानं च ति देवयो मामपि मतिरूपतार्थं इंद्राक्षिरणं सांमा नयतेति तेतवकापुनः शंकाप्यपि त्वे वे शंका न कार्या मामे वो रिति देवानं चति दे वद्रीचो विश्वग्देवयो रिति टेरद्रयादेशे उगित्वात्को पिअंच इत्यकारलोपे चाविति दीर्घः पञ्चान्त्समासः भ्रदेवे

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

का०नै०
टी०
९

ङ्गेति सा देवी मधूकमालया मधुरं मधुद्रवं तस्याः करं वसुधां शोभं चं दमयन्त्या कण्ठोपकण्ठं कण्ठसमीपं आनयति स्म
किंभूतायां मन्दा स्वेन लज्जया नितरां दानिश्चला तनुर्यस्याः सा तस्यां भीमजायां इत्यर्थः किंभूतं करं मनोभुवा नल विषयकामेन उः प्रेरमाणं
कामेनापि प्रेरयत्तु मधूकं निष्कंटकेति पाठे स्वेदेनस्तवत्वंउः प्रेरयतीति विरोधाभासः ४८ अथेति अथ करस्य नलकण्ठसमीपनय
नानन्तरं वधूर्भैमी इन्दीवराक्षी मधूकस्रजेन नलकण्ठनाले उत्ससर्ज निक्षिप्तवती उत्सृजति अभिलिख्य समर्प्य माणं तो यमानां
निजेनात्मनानलस्य स्वीकरणं तत्संयोगं पिनाम हरारणं मृषात्वे निक्षिप्तं ततो मीलितं एवं स्वपाणिवर्णनेनाराजितमिव निश्चयज्ञा
पनार्थं द्विपत्रं दीयते तदिव तत्पर्थः माला संज्ञनानं तरं वामीकरणे निश्चयो जातः इन्दीवरोणां पद्मामलत्वाद्दत्तरमामुपमधूका
निमित्त विना इत्यर्थं संपिस्थानीयानि कण्ठस्य नालत्वान्मुखकमलत्वं ४९ तामिति भैमनल ता माला कण्ठे न विभरां बभूव किं

मेरास्तनितृ संदत्तनो मनोभूः शुष्मस्यानयतिस्म तस्याः मधूकमालामधुरं करं स्वा कण्ठोपकण्ठं वसुधा वसुधां भाग्याः ४८
अथाभिलिख्य समर्प्य माणं राजि निजस्वीकरणं तरणे इन्दीवरो नलकण्ठनाले वधूर्मधूकस्रजमुत्सस
र्ज ४९ तां इन्दीवरा यथामलयालि वेलं शृङ्गार भासं निभया सुधा माला प्रसन्नापोपाशभासे कण्ठे न भैम्या विभरां
बभूव ५० इन्दीवराजाय स्तुलका वली तानलागसंगाढा मुहुल स्ती मानेन मनोज्ञ मितानना सा साक्षयमालोकत ५१

भैमीं पद्मामलया अत एव शृङ्गाररसस्य आभाकान्त्या संनिभया तुल्यया इन्दीवरा अति वेलमतितरां शुद्धा भक्ता दीप्ता तथा प्रस
न्नापोपाय स्यकामस्य पाशाभासे पाशसदृशी माला निक्षेपानन्तरमेव कामेन स्ववशत्वान्मालयाः कामपाशत्वेन पाशो भवतीत्यर्थं
मुह्यत्यन्तिभूस्तवचनाच्छं मालस्यायामत्वं भैमी भर्त्त्वं तोपि विभरां बभूव भीति ज्ञातिनामिलन्त्येनिभुवेनुप्रयोगः ५० इन्दीवेति मानेन
स्वाङ्गानमित्याता ननामा भैमी सा स्वयं गुणान्वत्यापि पितस्यादेशेषा गोपसदितं यथा तथा सेवामिति यावत् एवं मालामाल
कत इन्दीवरमन्वेशं केलि भैला इन्दीवरा एवं इन्दीवराणां वचनाद्यता स्फुरन्ती पुलकावलिर्यस्याः ता तथानलांगसंगाद्दृढमुद्धलं
स्तौ शोभमानां सहर्षात्कुञ्जानन्तमुखी सेवमाला सहितं नलवदनः करांदे विलोकितवती भ्यापिनायिकाः एवं विधा

राम
९

भैम्यास्तीति हेलो कुपालाः वेधाः मत्तसेवानलं रंस्यमंदिरागमनवेलायां पथि स्रजो मालामाः संजनया संजेन मदेहस्वर्गेयस्य प्रसाधिकेगते
त्वाद्दिक्पतितथकारेणाभ्रांतिरुपनलेशुभयोः स्वरूपागतस्यसत्यनलस्य कंठे निक्षेपणायारूढत्वाभैम्याः स्वयंवरमाकृष्टवैमेव संजनयांच
भवाकृतस्तत्पातत्रैव संगति यां मिथ स्तावित्या शुक्लप्रकारेणास्य स्वयंवरनल स्यालिंगनतया लिंगनभैम्याः संभोगवासरे तत्प्रथिव्या
नले अपसंभोगमिति वा अस्यस्वयंवरस्यसंभोगफले आलिंगवेनस्याच्चकारेति वानस्मात्वंतु पुनः शेषं अवशिष्टम् शेषं तु विना
प्राप्तिं इयत्तनलाकारधारणाद्दिमकारेणायत्तस्येप्रयत्नेकृत्यापितनकोपि वर्णितो शस्त्रस्मा इत्यात्मयासो नकार्यः श्रीत्वात्तेव
शांतवेत्यर्थः वाप्यस्वस्यैवाभ्याहितत्वात्तत्राप्यालिंगनस्याप्याहितत्वात्तस्य चसंहृतत्वात्किं पुनः शेषं संभोगं तु इयद्यत्तुल्यं इ
तिवाकिंमिति पाठे शेषात्तु लोकस्थितिरितिकामशास्त्रोक्तन्यायेन शेषलोकस्थितिरपि संभोगपन्नं तु स्यात्किं यथानत्वं इतिवा

भैम्याः स्रजः संजनयापप्रथिमानु स्वयंवरे संजनयांचभव संयोगमालिंगनयास्य वेधाः शेषं तु वरं तु मिथ यत्तदंशं भूप वर्णा
श्रमाचारपथात्मजाभिः स्वाभिः सहैवासलललनेनलाय प्रसेदुषोऽघेदृशात्तत्र भृंग्यादि सैव कीर्तेर्भुवमानयद्रुः ४६ इति
अपुत्रं स्याद्वचसे वहास्यात्तत्त्वासलास्याय रमास्यविवं भविष्यमाकृतनलत्वात्भानुत्ते ये तेषु तांसा प्यनलाय निन्ये ४७ ॥ ।

लोयं जनालिंगनेतत्र त्वं तत्वाप्नु च ४५ इत्यामंत्र्यंतरेणदेवान्संत्यजति वर्णेति वाभ्यांपरितोषे सर्वमसंभावितमेवोक्तं मयाकिं =
तुनलायकीर्तिं सैव वायुष्मान्भुवमानयतभैमी स्वयंवरदर्शनयाजेननलायकीर्तिरात्तुमेवागमनेषु कांकेनतुभैमोवरणार्थ =
मित्यर्थः यतः किंभूतलाय स्वाभिः प्रजाभिः सह वर्णानांचाश्रमाणादेनांऽप्याश्रमाणांच स्वस्वचर्याभिर्भोस्यत्युक्ताराचारपथात्मकाचारा ७
स्वललेअच्युतायेकिंभूतानवः इदृशाद्वृत्तेभंग्यामसेदुषः स्वाचाराचरणादेवा विश्वपतइत्यक्तरूपकरणाद्धो प्रसन्नान्नुभैम्या इ
त्यादीत्यितायसौंदर्यादिगुणेननलएवंवृतइतिकीर्तिः ४६ अतीति इति एवोक्तेदेवीवचनेश्रुतेसतिअस्यादेव्या वचसे वजातंहि
तास्यान्नस्मितामुंतोऽप्यासाविवमुखेचंद्रसलास्यायरंचनलोकं सत्त्वातेषुदंवेषुभूतिभ्रमरूपेण रुतेनाशयत्तापकेनमितेनरु
त्वाम्यनुत्तानलावरणानुमतिर्ये तेषु सत्त्वमयानंतरं सादेवीतांनलायनंलप्रापयितुं नलोर्थवानिन्ये अनेनेलमन्मुखीचकार

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

का॰ टी॰ ३०

रोमाञ्चनि तरलस्मि--कालेः स्याः अखिलास्ताश्चेष्टा यथेप्सितं विनष्टाः उत्पेक्षते स्मरेषुवातैः कामस्य बाणवातैः वायुभिः
विधूता इव भ्रमवशान्नीता इव वा पादद्र उत्प्रेक्षते रसमुच्चयेऽवधार्य चात्र प्यालाभाय भैम्याः प्रायेण बहुभिः प्रकारैश्च ष्टितं
भैमी मैव या चित्ता मुहूर्तेषु परिकाद यं तूणमात्रे वा कलिनाथ गेयन्नीता इव भैम्याः कामुकेन कलिना स्वस्यात्य विलासित तया
भैमी मलभमानेन वदुविलासमभेपन्न सभैमी विलासाः एवयाञ्चित नक्रमं उत्थानीता इवेति भावः यान्विन मपिवलणमात्रमेव
नीयते सात्विकस्तंभेन करणादृत्यापारे हिता प्राजातेतिभावः ष्यत्विमस्थित्वतत्र पुषादित्वाद्देन पिमन्त्र रलिदेवत्वव
क्षत्रियामित्येवं भाष्यकारस्य केयट स्य पदमंजरीकारस्याभिमतेर्छं द सोवेत्व नपिमन्त्रो न भाषायां अन्ये शान्त पोस्य व इत्युदाह
रणान्न शरध्ये त्वच्छंदस्येकेत्यव सीयते हृनिकृतादुन पिमन्त्रो भाषा विषयत्वमंगीकृत्येदं समर्थ्यते ५६ ॥ इतानीं नलस्यापि

चेष्टा नैषधाति विलासदास्याः स्मरेषुवातैरिव तावि घटताः अभ्यर्थ्यनीता कलिनामुह र्त लाभाय तस्यापि चेष्टितुं वा ५६
तन्व्यास्तमाल्य स्पृशिय नलस्य स्वेदं करोपे च शरश्च कारं भविष्य दुद्वाहमहोत्सवस्य हस्तोदकं तज्जनयांबभूव ५७

नलस्यापि सामञ्जस्यं वाणवातैः विनोपि तेन तु नलोपेद्धरेमहा
मिकर्त्तव्यतैर्णियतिति दृष्टिति पंचशरः कामः तया भैम्याः नलेनिक्षिप्तं माल्यं माला अनुरागवशात् पुनः स्पृशतीति स्पृक् तं सिन्नले
स्वेदं रोपयत सात्विकस्वेदधर्मजले चकार लङ्घि विष्णतः उद्दास्स्पस्य महोत्सवस्य संबंधि नियतः पेरस्य वा पादने हेतुभैम्यं हस्तोदकं
कन्यादान जलमेव जनयांबभूव नलस्यापि सात्विकः स्वेदः प्रवृत्त इति भावः स्वेद जलं न भवति किंतु हस्तोदकमिति ५७ तेन नलेन
वितेः दृश्यकमार्थस्तस्या भैम्या स्तनेन कापीसेन स्पृष्ट्वा यस्मात् तुलनासाम्यमस्तीति भावः तत्र स्मात्सोमन्मथ बाणवातैः काम
बाणवातैर्वायुभिः कंपाभूव तत्सकंपास्तु कार्पासो हि लघुत्वा घातेन सकंपा भवतीति सा च तत्तुल्यास्तनस्तस्याः कामस्य बाणवातैः सकं
पत्वं युक्तमेवेत्यर्थः तत्तु पुनः स्थित्रीयतं साश्चर्यं कृतं येऽश्च भैम्यं मलमस्याराजो थो या पिमनुलस्तः कामस्य बाणवातैः तेन हृदयभ्यासानु
वेष्टुः कंपो प्रश्चावियोग सस्तनः कामस्य बाणैः श्चित्रं कृतं तमाश्चर्यं कृतमित्यर्थः नलस्य वा वातैः कंपो पुनः अस्य चत्वस्य पर्वतस्यत्तु वातैः के

राम ३०

कापीति प्रमोदात्कुर्वन्नेणात्वं कस्य सखाकृत्वात् स्फुरन्त्रयकला निर्जितानानि गेहं तिवनोन्नावलालियसां लवेन्दैवैव या
उरःसुंदरीणां विलोकयितुं स्नामलानां त्रानने भुः काचिल्लोकोत्तरामंगलवृत्पाधवलमंदेगीतिरासोत्सवे चैव लन्लुब्धनिउज्ज
चारः उत्तल [illegible] स्याहास्युत्सवे स्त्रीणां धवलादि मंगलगीति विशेषामोदेणेउल्लसुरित्युच्यते सो एव प्रस्तेव र्णा उच्चा यैते सदेण
[illegible]नेत्रपार्श्वगोता ५२ सेति तस्यानलस्य निर्मले हृदि स्थितानाचेनः प्रतिविंवितानाच सोमधुकमाला क्रियतेति किं विदमस्याः प्रबुद्धि
[illegible]लोकयतीच स्मरावुद्धिना [illegible] कामस्तस्य वाणालिः स्मरपंक्ति रिव बाला कि वीक्षितानालोके रितिभेषः प्रयुक्तमतेदिवानां कोपि
वर्लः प्रविष्टस्य वाणांशासाम्यं मुपरिस्थितानां चाभ्यवाणां शासाम्यं मालास्य पौन्नलोपि कामपरवशो जातस्तस्यार्थः ५३ रोम
णीति स्यात तस्मिन्समये कस्यचित्ता संजातरोमांचाम यशरीरं यस्य स्तस्याभ्रेम्या रयया रम्भे दात बालभाबात् केशत्वारथ्यच

कापि प्रमोदात्स्फुरत निर्जितानवर्णैर्वया मंगलगीति रासोत्सवेवाननेभ्यः पुरसुंदरीणां मुखे रुल्लुब्धनिरुच्चचार ५२।
सानिर्मलेतस्य मधुकमाला हृदि स्थितां च प्रतिविंबिताच क्रियते स्मयस्याः क्रियतेच मन्ये प्रबोधवाणास्त्रिविधपलो।
५३ रोमाणि सर्वाण्यपि बालभावाद्वरश्रियं वीक्षितुमुत्सुकानि तस्यास्तदा कंटकितांगयष्टेरुद्भिविकाद्भ्रमिवाभ्यवस्य
वन् ५४ रोमांकुरैर्दंतुरिता विलोगौरस्याथरा सा सुतरां विरेजे शरत्यद्दैः प्रितमंडनश्रीःस्मारीशरोपासनवेदि
केव ५५॥ शिशुत्वाद्वरस्यानलस्य श्रियं शोभां वीक्षितुं उत्सुकानीव सर्वाण्यपि रोमाणि उदुत्ते श्रीवायस्यां क्रियां साउद्भी
विकाक्रियालसा सा स्नातानमंगो करतो प्रन्चभवलिप्तसात्विकोरोमांचस्तभन्दतस्याजातस्तस्य पोवाला प्रवरश्रियं वीक्षितुं उ
त्कंठिता रवर्वत्वाउद्गीवाभवतिकंटकस्तारका दिउद्गीविकावद् स्त्री हेतोकः ५४ रोमेति रोमांकुरैर्दंतुरितं उन्नतानतो हते [illegible]वि
लोगं यस्याः सा रोमांचवृत्ता तयाश्यापाधरा विवोष्टीसा भेमीस्मारीशकामसंवंधियिनोणरोपासनवेदिके व वाणाभ्यासपाले व सुतरां
विरेजे किंभूता वेदिका शरस्याद्दंडैः वेधाभ्नतैः दंडैः प्रितामंडनश्रीः यस्यां कारपयेमाथया सा रोमांकुराः शरस्थाने [illegible] दंडस्थानीया भैम्
पि स्मितमंडनश्रीरोमांचितांतोदृष्टा सर्वोपिको मध्यरवप्रजाता इति भावः सा रम्भास उपासनामितमपरः दंतुरं सनदंतुरितं ५५॥

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

का॰ नै॰ टी॰ ११

स्तंभस्त्वति भालानि स्वेदप्रकम्पे जाते भैमीकरस्पर्शस्तेन जातामुत दृष्टस्तस्य प्रसादं मस्तंभः सात्त्विकभावः न लेन तथालंभितमा-
त्मनि तं प्राप्तः यथा स नलः कं दर्पस्थलीकरणाय प्रारब्धार्थमपि तस्माज्जाते पितेरस्य स्तंभस्य दंभो व्याजं वेध्यका एष स्पर्शो वि-
रमासु तं कामवेध्यस्तंभवड्भैमीकरस्पर्शजातसात्त्विकस्तंभवन्निःतरां नैर्मोधारो जातः इति भावः नितरां कामपीडा सम्भविता ६०
इत्यादिभिः स्वस्वरूपं छलमित्याह उत्सृजेति अथ नलवरणानन्तरं इन्द्रादयो दिग्गीशाः द्विकाला यां तं गच्छन्तं चौरसुदर्शने-
मलीकनलाकारमुपेक्ष्यानेमुच्य निजां सहस्र नेत्रत्वादिलक्षणां स्वीयां तनुं मारान्नलसमो पएवास्ते दिरे गोचकुः कं कामि-
कस्थिर्दृजां साम्राज्यमुत्सृज्य त्वोण एव एव तेषां चतुर्णां वर्णैः पक्ष्यम्नाभेता मिवलथा कालवशात् गच्छन्ता सत्यमुत्संग्या तिको
न्यकस्मिञ्जरामिव उपमा द्वये नैषाकाराणां नलाकारान्तेदीनत्वस्य चितसाम्राज्यपरित्यागेन भित्वा गोकारे यावद्धुः

स्तंभस्तथालं भितमां नलेन भैमीकरस्पर्शमुदः प्रसादः कंदर्पलक्षीकरणापितस्य स्तंभस्य दंभं सच्चिरं युथाय ते ६०
उत्सृज्य साम्राज्यमिवाप्यभितां तारूण्यमुन्नर्घ्यजरामिवाराम् तवाप्त नाकारमुपेदवां तु निजं तनुं सादधिरे दिगीशाः ६१
मायानलत्वं त्यजतामिलीने पूर्वे रहंपूर्विक या मघोनः भीमोद्भवासात्त्विकभावपोभ्यादिदृक्षयैवाविरभाविनेत्रैः ६२

स्वंभवति तावन्नलाकारपरित्यागेन स्वाकारांगीकारे तेषां जातमिति भावः निजत्वमेव हेतुः अन्योपि विधातः समी-
चीनमपि निजमंगीकरोति न तु समीचीनं परकीयं यातुमिति पाठे स्वर्गमितिशेषः दधिरे प्रापुस्तेनं तद्दे ६० ॥
यथाक्रमं तेषामाकारस्वीकारमाह मायेति मायानलत्वं अलीकनलत्वं त्यजतामघोनः निलीने निजरूपत्यागो-
पितेः पूर्वं नेत्रैः नलांगभगजनिताभीमोद्भवायाः सात्त्विकभावलोभाद्वादिलक्षामीलसादिदृक्षये वदर्पाने द्ध्ये ।
वाहं पूर्वमितिय प्राभवति तथा यत्र सा अहं पूर्वमहं पूर्वमिति यस्यां क्रियायामवेप्रवत्ते साहं पूर्विका स्यात्तस्याः ।
भीष्मा आविरभाविवेगात्मकटाभूतं इंद्रेण स्वनेत्राः सहस्रप्रकटितामिति भावः अन्योपि दर्शनोत्सुकोहं पूर्विक-
याप्रकटो भवति अहं पूर्वमहं पूर्वमित्याहं पूर्विका स्यात्तस्य एव अहं पूर्विका स्याद्यां तयेकः मतवान्प्राय इत्यो ६२ ॥ राम ११

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

दृग्गोमेति दृशोरंबुनिर्झरो धजनि नेत्रयुगमिति विंदो स्यादीति एवं शोलं माल्यं साम दृक्मालात्मानं नलविषयात्कोपात्स्पृथक्जन
निकेतो नेत्रलोहित्यात् हेतोः सभासदो राज्ञां दृशो रपि न्यस्तमिव येन केनचित् कुलानि विदित्तमिवास्तत्रति इत्नेन नेत्रलोहित्य दर्शनादेवेत्य
तमभदिति यावत् तस्याक्षिप्ते कुंकुः सन्मन्यचिन्नेत्रेक्ता दशुल्यादिशल्यानि क्षिपति तदीयनेत्रस्य चलो हितं भवति अपि च निर्गछ
लितशोकोपाद्दर्शनमात्रेण तन्माल्यमेवलेपात् स्वयोरपि नेत्रयोः रक्तेसिमपशल्यमिवाभवत् अतएवतेषां लोहितमपि च जातमित्यर्थः
अर्थात् दयुक्तमेतत् न केवलमंतः करणे शल्यं विद्धिमं किंतु दृशोरपीत्यपि शब्दार्थः अथ च रागात् नलमीत्यो भेम्या माल्यं यथा नलकं
ठन्यस्तं तथा रामात् क्रोधात् नलस्पर्द्धिनां सम्मुखं पश्यतां राज्ञां नेत्रयोरपि शल्यमिवक्षिप्तमपमत्यन्तो दृगंबुपतितिविविनलमसहमानाः स
र्वेपि राजानो मालादर्शनमात्रेक्रोधेर्धायमाणाः संकुंचितनेत्राः पराङ्मुखाः संतस्तां नपश्यंतिस्मेति भावः नपस्यनलस्य अदर्शेरेतः मध्यः

दृशोरपि न्यस्तमिवास्त राज्ञां रागात् दृगंबुपतिविंबि माल्यं नपस्यतस्यानवतोरिवादशोः आलंबमालेवनयुक्तमेतः ५७॥ ॥

कर्त्तुरतः पालवेलंब त्वं दर्षविस्फारितत्वं आलंबतां गीचकार एतद्युक्तं दर्षवशाद्धिनेत्रयो विस्फारत्वं भवति पालंबमिति पाठे पालंब
नं पालंबः स एवार्थः उत्प्रेक्षते विस्मयोरदशोः नपीतवतोरिव माल्यसादरं विलोकमानयोरिव दर्षजनितं विस्फारत्वं विलोकनजन्यत्वेनो
त्प्रेक्षितं यथा नलनेत्रमयोस्तन्माल्यमेव मालंबमंजुलं विनेहार विशेषमंगीचकार सादरं विलोकनो नेत्रयोरंतः प्रतिसंवितया मालाया
मंजुलं वितनं नेत्रयोर्विस्फारत्वमंतरेण नघटत इति तद्वा दीपतिमनलस्तुतां मालां विलोकयन् दर्षवशान्नविस्फारितनेत्रो जात इति
भावः तन्माल्यरागात् दृशोन्यस्तमिवास्ते नेत्रयोर्नितिलिंतयथ च्छल्यादितद्विवाम्बुधमेतत्क्रोधात् दृष्टमात्रे वस्तुमात्रे वस्तुतुल्यावि
वभवति नेत्रयोर्लौहित्यं समभुचमभवति इतियुक्तमित्यर्थः तन्माल्यपीतवतोरिवनेत्रयोरंतः प्रागात्मोतदृढत्व मायएतदपि युक्तं पीतं
हियद्दर्षो भवति एतदपि युक्तमेव मालंब्यं गुणवचनादित्वात् ष्यञ् मालंबमिति पाठे पालंबो हारभेदस्यादितिविश्वः राज्ञेति पाठे आनं
दश्रुमिति विलितं माल्यरागात् नलेनानुरागात् दृशोरपि न्यस्तमिवास्ते न केवलं हृदि किंतु नेत्रयोरपि स्थितमित्यर्थः अनएवतन्माल्यं पि
वतोर्नलनेत्रयोर्मध्ये आलंबनमालंबते तियुक्तं दीर्घाया मालाया अंतर्धारणार्थं नेत्रमध्यादीर्घोजातइतिवेतिभावः ५८॥ ॥

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

कालनि॰ णाम्नश्च कलेऽभवन्तन्मकरोमतोऽपि स्तये प्रभा छादितत्वाऽप्रकरोजातइत्यर्थः स्वाकं दंपत्यो स्वस्वामिनिव क्षोभीमजयानहृतेस
१५ ली॰ तिजनान्लोकाद्यत्र्येण्यलजित्वेव प्रकरोनाम्भदितित्सुप्रोत्सेला स्मयोपि स्वस्वामिनोपकर्षेलज्जयानिलीयते ज्वालास्वंगोष्ठ
१२ नाः स्वपि रात्रिवृतप्रकारायामाराद्धद्विर्निः प्रभये यादितिभावः ६५ सदंडमिति कालोपमः सदंडेलोहस्य पाससहवर्त्तमानंमा
लकंकेनारतंवत्सूमालकंकंतद्दारतेनेत्रेनाम्नां चंडमतिभयंकरंतत्पातमः किंरतिक्षिपतिइतितमः किंरंअंधकारस्फु
रंतंकालत्वात्पशुस्वीयपाशमत्वा तिष्ठयंततमस्तविक्षेपकं एवं विपेकायदेहमधन्तप्रकटे तत्वानित्यर्थः उत्प्रेक्षतेतत्का
लंस्मिन्नलवेरणानेमरंसमयेन्यायाणामंतः करणस्याक्षिषुमषिषातुरूपसमुत्रास्मन्नीभूतः कालः श्यामः कोपइव मूर्त्तः
कोपइव तांप्रकटोजात इति कुपितोप्येवं विपोभवति श्यामलकंकंतेमरकंतगादित्यण्तमः किंरइत्युपयेतिकः स्मृतःकरणं

सदंडमालकंकनेत्रचंडं तमः किंरंकायमधन्तकालः नत्वालमंतःकरणान्यायाणामथ्यासितुकोपइवोपवन्नः ६६ ॥ दृ
गोचरोभूदयवित्रगुप्तः कायस्थउत्प्रेक्षगुणएव नक्षीयः ऊर्ध्वं चपत्रस्यमषीदृशः एकोमवेर्ध्यधस्तोपरिमन्यः ६७ तस्यांम
नोवेपविभोचवस्य रूतस्य तत्कालमिवप्रचेताः पाशंदधानः करवस्फवासंतिभुर्वभावाप्यमवाप्यदेहं ६८ ॥ अयिपीति

तिकर्मत्वं ६६ दृगिति अथएतयोयमसंवधोउत्प्रेक्षितेरामुन्नतोवागुणः सेवकः उत्प्रेक्षगुणायस्यैवं वियोवाकायस्थोराजसे
वकः गणकजातिविशेषश्चित्रगुप्तनामालेखकः दृगोचरः प्रकरोभूत् अथचकायदेहे तिष्ठतिकायस्थः एतदेयामितं
रोमसिद्ध्यित्रेणाश्वर्यमते नन्नूलाकारेणगुप्तः छादितः एवंभूतोगुणः श्यामवर्णः प्रकटोभूत् एवं शालश्लेषसाम्य
न्मूच्चितयोर्ध्वयो विशेषमाह तत्रैकोगणकः तालाद्दिपत्रस्योर्ध्वं चोपरिमषीदृश्यांतरेणदृश्वीभूते केजलेरस्तत्यैवंमतः श्या
मोनोस्मुभापृथ्वेकमगणनार्थेमषा विलिखन्तित्यर्थः अन्यः रूपगुणस्तुमषहृयरिपत्रदृदृश्मषे सकाशादृहृदेहकालइति
पत्रालेवनेकूर्वन्प्रकटोभूदित्यन्वयः श्यामतुपपामइत्यर्थः वोपरिसमुच्चयेत्वर्थवा ६७ तस्यामितितस्मिन्कालेनलवरणा राम
नेतेरविभुः स्वीमोप्रचेतावरुणः श्याप्यपार्थिवतेजसाद्यवयवायष्ष्यप्रचुरतरजलावयवनिर्मितमुपभोगयोग्यमस्मयदे १२

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

गोत्रेति तयासह इदृशः प्रवरः इदृशो वृषः सकः गोत्रपात्रैरिंदुः यवरं प्रेष्ठं प्रवरमेलनन्नामीनेमलायं पुरश्चकार इजितवा
न् अग्यच अत्र प्रे सामुकं तात् किं कुर्वन् गोत्रयोर्विशिष्टकप्रपाप्योर्वंशादिप्रयुक्तोनुकूलत्वेनासमानत्वेनवैवाह्यत्वेन
वाभेवे जायमाने पुच गोत्रयोजकः कालीनेनान्नेषा शानुकूल्यं न तत्तोयेकादश चतुर्थदशमादि ज्योतिःशास्त्रोक्तमध्यशिक्षितस्थे
वे जायमाने विवाहये विवाहार्थमिति यावत् आपस्तंब गोत्रस्य प्रवरसंप्राय नमुव गाम छन् एतानेत कालमहदृष्टोमनु स्या
नी तु प्रकृतो जालं इत्यर्थः सत्वोयमिंदुमायमन शाभुवनस्य प्रवरस्त्वयाह दृष्ट इति वा प्रवरं पुरस्कार उत्कृष्टमनेत स्वगोत्रानुकूलविशि
ष्ट स्योविवाहस्य प्रातिकूल्याद्विरुद्धत्वादिव यतोयं गोत्रमार्गं नुकृतिर्ति ध्येनलभमोरनुकूलतो नजायमाने विवाहे स्वयमिंदुस्त
स्मातिकूल्यं कृतवान् तनेष्टविशिष्टस्यापि प्रातिकूल्ये गोत्रयोरपि प्रातिकूल्यं जातं देवत्वोमित्र रादित्या त्वस्वगोत्रे भेमीगोत्रयोः

गोत्रानुकूलत्वमभेदि विवादे तस्मातिकूल्याद्विगोत्रवान्तुः पुरश्चकार प्रवरं यमायनमलार्पणं दृष्टोतयासः ६३ स्वकामसंमो
हमहांधकारं निर्वापयिष्यन्निव दीपिकाभिः उज्ज्वरोतुं स्फुरितैर्विवेने निजं वहुर्वर्षभावः शिलाभिः प्रत्याहतेभीम ६४॥
जयाय वरकाव कास्यम कायनिजु कुवेयः जयाद्यपत्र प्यपहासहायस्तस्य पकाशाभवद्भकाशः ६५॥ प्रातिकूल्येपि

प्रवरप्रवरो गोत्रकरणे नापिययाकथं चित्तविवाहो घटिष्यत इति बुध्यापवरमार्षेयं पुरश्चकारेत्यर्थः यद्वा गोत्रानुकूलभवेतिवि
वाहेतस्य प्रातिकूल्यादेतोः प्रवरं पुरश्चकारः समानप्रवरत्वेनापि विवाहनिषेधादित्यर्थः नाम्नारात्रौ दृत्तरयो राशिक्षस्य चक्रयो
गणनायोषड्ष्टकाद्य सङ्गाशिरूदादिवगोत्रपात्रैरित्यादिज्योतिःशास्त्रोक्तप्रवरं ईषम्नित्र ६३ स्वकामेति नापुसतो ग्निःस्वनिजंव
पुःउज्ज्वलतेजिर्ष्णुदरोभिः शिखाभिर्ज्वालाभिर्दुरितं प्राप्तवितेने चकार भैम्याभिलाषं पारत्यज्य पुनरपि ज्वालाव्याप्तं शरीरमंगी
चकारेत्यर्थः किं कुर्वन्निव दीपिकाभिर्वस्त्रान्निर्ज्वलित शिखाभिः स्वस्य कामेनसमोहो विवेकनाशस्तल्लक्षणं महांधकारस्तस्यानि
र्वापणाभिलषन्निव उज्ज्वरस्थतिष्करं तदाह्नि रात्रो तिदीर्घ ६४ पत्यावितियः प्रकाशः पर्वविक्रेरलीकनलं त्वा गोकास्सम
येस्वमात्मानं प्रकाय श्रीभ्रनिनु कुवेगोपितनात्सत स्वव केः सहायः सत्वो प्रकाशो दीप्तिः सयो कादिवसे नरहूतनान्म प्रका

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

कौ॰ सं॰ २५ ओ॰ १३ विलोकयन् इति अस्मिन्नाद्ये स्थः समागतेन नायकमेलके राजसंघे विलोकके विलोकयन्निरूपान्यतया नकारं परित्यज्य
ज्य मदुक्त्या नाट्याकारस्थानेन कौतुकं दर्शयितुं शीलमस्य एवंभूते स्मिन्देवीसहिते नरेन्द्रा द्विमिनि जले जलद ध्वनादित्यर्णा
इन्द्रजाले विद्याविदितज्जानन्ति तेषां हन्ति विद्यालज्जी यन्नापायस्य स्वयमङ्गीकरणेन सामान्यत्वात् यथा यथायिनो ऽपि विदितावता
ध्वर्यं कुर्वता स्वयं च समयः इन्द्रजालमकस्य नाम इन्द्रजालिकानां विलोकके स्मिन् राजसंघे नेन्द्रे तिलकया नेवा वा या यस्य थापि ऐन्द्रजालि
कास्यपि तत्प्रदीनामेव विलोकनार्हित्यर्थः गतितत्त्वात् नागरपाणसुस्थारयमाणानि ह्रादीनं दृष्ट्वा सर्वोपि साश्चर्यो जातः इति भावः
इति तेः [illegible] प्रेयसः ७१ विलोकयति अयं ज्ञ [illegible] सार्वभौम [illegible]
[illegible] एव प्रभुः समर्थः इन्द्रः प्रीतमनाः [illegible] विलोकय [illegible]

13 विलोकके नायकमेलके स्मिन् [illegible] कौतुकदर्शिभिः [illegible] इन्द्रजालविद्याविदां [illegible]
७१ विलोकयता [illegible] अयं प्रभुः शीलमनाः [illegible] सार्वभौमः
७२ [illegible] एव [illegible] ७३

[illegible] कामाभिलाषो [illegible] प्रेम [illegible] सात्त्विकभाव [illegible] प्रभुः [illegible]
[illegible] सार्वभौमः [illegible] ७२ [illegible] देवेन्द्र [illegible]
[illegible] एव [illegible] देवप्रसादे [illegible] किम् [illegible]
[illegible] इति [illegible] विषये [illegible] राम
[illegible] प्रसादो वरदान [illegible] ७३॥ ॥ ॥ १३
॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

हंमवाप्नुयां किंभूतःतस्यां भैमीविषये कृतस्य मनोबंधविमोचनस्य अन्तःकरणबंधमोचनस्य एवं भैमीविषये पाशेन बध्वा
निश्चलीकृतस्य त्विति भिन्नमनसस्तत्पाणिनेव कृते सति पाशबंधे तत्त्वात्तस्य नलस्य तत्क्षणमेव अन्योचितं तत्र देशमोचनमस्ति तस्मादवधि
नमिव करे वद्ध्वा संकृतवस्ति पाशं त्याज्य धैर्यस्थानः अन्यस्यापि तत्कालमेव कृतवन्तो द्विधबंधनविमोचनस्य तस्य पाशो बंधन
गुर्भवति प्राप्य एवं वत् ६८॥ ॥ सखेति सखलाभिषेभ्रुहृणः अथ च जगत्स्वामी मन्येते नमः इति विचार्य अमहायस्त्वामभूत् इति
किं सद्वितीयः स सहायः स्त्रियमप्युपेयात् किं पुनरन्याभ्यवेत्र पैशन्योपदेशं नेत्रेति मार्गं दुर्बुध्युपदिष्टमिति बुध्वा विचार्य मा
त्रास्वत्स्वा द्वितीयानविविक्तासनोनाभवेत बलवानिन्द्रियग्रामो विद्वांसमपि कर्षति लप्राकाम्मिनोकामये देवनिजेनपितरः सुत
साद्वितीयो भ्युपेयात् तामसः परिणतामपीत्यो द्विनाकर्पयेस्त्री पुरुषयोरेकाकिनोः मदनविकारसंभवात् एकेन स्त्रियं गच्छेत्

सद्द्वितीयस्त्रियमप्युपेयादेवं मदुक्त्यनयोपदेशं मनसा समभाव्यः कथमस्तु तीनिजलाधिपोमदत्सहायएव ६९
देव्यापि दिव्या स्वतनुः प्रकाशी कृतानुरूपं अथ नलः स्वजेतौ अनेन कृते स्वामवयार्थचिन्हे स्वत्पापचिवालोपिलाक्षुरा
भूत ७०॥ एवं किंतु सहायेनैवेति प्रतिपादनपरं नीत्युपदेशं किंतु मया सद्धर्मिलम सहवर्तमानः स्त्रियमुपेयादित्युप
देशं परं बुध्वा सभार्योन्योकथं मच्छतिप्रामानीति अपितु न कथंचित् नस्वकामामनुरक्ताम न्यानुसरति नयानुरक्तमप्यनु
न्यानुगतोनेति नयस्य एवं मर्थ्येत्य त्वाद्वितीय भंगीकृत्य सहायएवागत इत्यर्थः अन्योपि जनो नयोपदेशं विपरीतमेव बुध्य
ते द्वितीया सहधर्मिणी त्येमरा सद्द्वितीय विकल्पत्वात् सन्नोभावः ६९ इत्यनेन देव्यापि स्वाकारोऽथ नलस्त्वदेवेति अनु
दृष्टीनां स्वाकारस्यापरत्वा नेलरं देव्यापि मरस्वत्यापि च नलएतः श्रीविष्णोमुखेहर्षानसज्जनीप्रियसिद्धराद्दिव्यातनुरतिसुंदरीमु
र्तिः प्रकाशीकृता देव्यापि स्वाकारोनलउत्तरं यर्थः अनेन तत्स्वंचवासभैमीमनिकृतैः मकटितेनैवलामहस्मादोभस्त्रीके सांसरस्व
तीअवयार्थं ज्ञात्वा तथापि श्लेषमतकोन्यादिरूपायां तस्यामाल्यां विमुख्य लिप्यालाक्षुताय रिस्मकाधयर्याभ्रतइवंत मानुषोय
मीहृणांकर्थवद्दतोनिसाधयोभूतसंपति मरस्वतीह दृष्टा अस्मा एवं उक्तो किं साध्यं अस्मायिनु नकैश्चिदिति स्वयं योज्ञातेत्यर्थः ७०॥

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

सौ॰ लै॰ भावि घ्यति सुपुत्रो स्ति ते भवं कापीसु चित्तस्त्य नलल मित्यर्थः किमिति न लल मित आह मे म्यादस्तु संभोगः सुरतादिसुरवेन ।
२४ ल॰ स्यापी बोल्य त्वेन स्मा द्रियाङ्ग पेनापि कापि पंच को घाप मिलिता यां का घयं मुक्ति पुष्पोत्र सच पादे नियम भोग सं को च मि
७५ मैत्रो रेन क नं किं तु न त्स मीप इति भावः उपचारा ए स्य सामी प्य कृष्णो भावः पारे मिथ्या व घ्या वे सदैत त्वचा तस्य विघात
स्नामि ग्रस्त्या वस्तु रेति ल इत्यधिका पि सा मान्य प्य स्य यो भाव ७६ ॥ एषु मेनि ततः इ मा व लि रेव प म स्य यत्र व वि
घ गात स्त्री द्विविलाय ज्ञ रसा मिश्रा नां देवा नां पुत्र स्तु प वी देवाग्नि इति ते न ल म्बे चे इति किं देनेल त्व दीया म्यु दय स्त्व स्पृ दि
कामं निश्च राम म स्था म यी किलो कस्य न पा का म ये नु त्त स्याः पयाय तो द्वयं मिवो च्च र नु तद्द्व परि मिते भव त्विति मद्विलो
कनमात्रेणन्तव सम्भविष्य न्ता स्थितित स्नेव रस्य न्तवा निति अर्थः अन्यत्रापि मु त्तस्य भाव यं तु यमश्रु चयु तं कामयेते पयो
शुना व लि पय स्तु त तः सुपर्वा मस्तं मुखो स्वाद त्वि सं तम चे कामं मसो चा म य कामये ते पयाय ता मस्तु दयस्त्व दीय गु
७४ ७७ पात्रता को ए णि की तनु मस्यात्व ही छाय श वेद्वि नीना तयापरा भ्र त त नार्यगा नस्याः प्रभुः सन्निपि कु इ
त्वमेपि अस्तु त्वया सा पित मन्नमी नरसादि पीयूष रस स्ते शापि यद्भव विद्य मेव सप का र क्रिया स वी न दल पालि हि
पुलकं स्नावलि रूपेण पय स्तु रणान तो व्याप्त इति वा पयायतां आचारे क र्तु का ड स लोपो ७७ व रोत र माह यति देन लस्फो
तरि जनितो दाहे न इला हेः पाकं तयो रो पपि की कारणभूता मेपा तनुः मूर्त्तिः सात वं छ्या वया वर्तते उसु वे पोला भ्रयात
निरस्मिके पि दे शो ये अत्व भ्रमिलषा मित्र त्रे दाह पाकयो गया म म मूर्त्तिः प्रक टा वृत्ति सार्थ अत एव व शवर्ति त्वा त्तस्या द्वी
य मूर्त्ते प्रभुः स्वामी सन्न त्व पि व ने कृ ज्वाला रूपया नया प्रदीय मस्तो पुरा भूत ततनोर्य पशरीरा स दन गा यि कृ ए पि म व एव मे
व सुन्दरत्व न कामाद धिकः इदानीं तु मत्तन्वा त्व घश वर्ति त्वा वृद्धा मी भु तया तया कामे पराभूते प्रकारान्तरेण प्यधिकेतरा राम
भवेति भावः ७८ वर्णान्तर माह अस्त्विति हे नू ल ल पा मापि निरा द्वं अन्यत्र इत्यादि मीमा मस्या रसोः पान कादय ईप्सा द्य यो वा ते २५
आदयो मुत्वा य सा एवं भूते अत्र मद पिपासये योग्यं भवे स्पीयूष रस सम मृत स्वाद मय्यति त्या ते एव शो ले त स्मा द पे नित रो स्वाडु भुल

मत्सेवेति सेवनलक्षणं प्रत्यक्षेनलक्ष्यो नेत्रदृश्यां मूर्तिं लक्ष्यं अवलंब्य धत्वा यत्सेवनं तत्र दृष्टौ विप्रकीर्ण(?)शादीनि उपभोग्यैर्ग्रहणेन
चरेण समकोलात्मप्रत्यक्षमाह द्वितयमानन्दानि संसोपजमानादयश्च मत्रैय(?) स्वामिभिः साक्षात् भुक्तम् वो स्वमं त्रादधिक्ये तिरि
क्तो यो देव सत्स्यात्सज्ञावे विषये संघोरते मीमांसका मंत्रातिरिक्ता कर्म समवायि नोदेवतानामस्येवेति वेदान्तिभिः सह विप्रतिप
द्येतेतत्रमात्तद्विप्रतिपत्ति निरासद्वारानुभवं कीर्तितातुल्यदेयमन्त्रेषु इति प्रत्यक्षेनैव शरीरेण भोक्तृ इति भावः अत्रोपदि
प्रस्य स्वविषो मस्त्र साक्षाद्वमानंदर्शनान्यं त्रप्रकाशयं नाशेनोवाद सर्वमात्किमर्थं यज्ञः सत्याः सत्यावेति संदेहप्रत्यक्षवशा
रेणमत्वेभोजनत्वयसंदेहो गमिष्यति कस्मिन्सति मंत्रात्मिके देवभावे विध्वासे सति मंत्रमयो देवतेत्यनन्तरम् सत्वाया
मप्रत्यक्षायो देवतायामधिकेऽस्य मनो विषय्वा समस्य युक्तत्वादित्यर्थः संप्रायवित्तिरेव मत्वांस्तवलाभो भविष्यतीति भावः

प्रत्यक्षलक्ष्यामलरूपमूर्तिं हृत्तानि यत्सेवनवोपभोग्ये संघोरते स्वामिभिरवोत्तमभुक्तं मदहि मंत्रात्मिकदेवभावे ॥
७४ भवानपित्वदृयितापि श्रेयः सायुज्यमासाद्यतापि वाञ्छा प्रत्यात्मकी दृग्भवितेति चिन्तासंतापमंते स्तनुतेहि ॥
जेतोः ७५ तवोपचाराणामिनाम किं वासाध्यपारे क्षिपरस्य रास्ते निर्वानुमिच्छारवितन्तमेमोस्य भोगसेको च मिथ्या दिकोऽपि

उपभोगेन मुक्तो भवन इतिनद्रस्वामिभिरिति बहुवचनं देवतां मरामि प्रायं ७४ भवानिति हे नलभवान्पित्वदृपितामे स्यपिपुत्रं
पाषभलोकभोगनिमित्तकर्मणः श्रेयस्करं यस्मात् शिवाभ्यां इथ्यरपार्वतीभ्यां सायुज्यमसेको आसाद्यतामामुलभवान्
दूरे होते तथापि तत्सदेहं गच्छतमित्यर्थः स्वकर्मपापमिदस्वयमेव भविष्यति किंवरदाने नेत्यत आह द्वियस्मात्प्रत्यमरणं
नि नत्र मकी द्वन्द्वे प्रत्येको मनुष्यो वास्वर्गस्थो नारको वा भविष्यामीत्यादि चिन्ता जनेतोः प्राणिनः अंतः करणे संतापमहान्तमा
नोति तस्य वरदाने विन्तानिरृत्तेर्मनस्तापनाशः फलमित्यर्थः शिवाभ्यामित्ये कशेषः तत्र स्वरूपमर्थ्ये त्यवा ७५ तवे
तोहं नलनिर्वा तामिच्छोर पिमम तोर वितव वासाय वस्तुयथि उपचाराणामसेको योऽस्य मोपेपार शिवनगाः परतो रेनामची कं
त्तान्यादिकं नेत्यादि तद्ग्रीनलरूपमिति यावत्तदुपाशक्तिमविष्यति रुद्रान् सम्मतं निवासस्थितिपि अन्तेः पर तस्य राजधानी

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

ना.नै:
१४ टी.
१५

मक्तिर्भंजनेनं ग्राहो ज्ञनयम्नि:प्यो निरिक्त भजन्त्या भा वाष्ठेनो रिनिवालन्य: चमेसमप्त्वकर्ते हेलिछिविनम्पत्वगो: संघ:
८२॥ ॥स्मितेनेति मम त्वचेत्ता: चेतुष्टु: मचेता: प्वरुणा: एवं नृपत्ति प्रति स्मिता ता मविषदं वावमके चन् हेनलम्म है तुभ्यं मे
मीप्सदभ्या धुनात समाभेम्यायो नदेयुतक पेक्षं प्रवरफो: भनाथि पाटि वानु वस्थाभुर लभि जन्मकोनुकेनेनुपन: सोवरोद
हामिकन्यो भट्टापयतिक्षि विहराया चप्रतिम्य नेवेदिकोयां स्थिता नाये वृन छी भगिनिमनतमि निरूभ्रं पुनम्प्युत मे ब पो नभकं
पुनक संवं मिदेयंफेन तकं साधिजे निकामकु भ्रामाणायां संप्रदत्त इति महाराष्ट्रा: ८३ पमेनेति ननु हे नल यत्र यन्चविनिर्जे
लमत्त यपिदेपोन वजलामिलाषु: तत्रूदेशो नवीदृक्षा मम श्रेणानं पीपी प्रस्त्रणं: जलमस्तु भवतु जलस्य वरदानेहेतुमाह
हिमस्मात् इहलोके पंचसुवामयंक: प्रापोजलानि भ्रलानि पथ्यालोक यात्रां लोभे जीवनहेतुत्वे वर्तिनां मुक्तेति तथा

स्मितान्वितं वाचमवोचदेनं ममन्मचेतान्नपतिं प्रचेता: मदाय भैमी मधुना वरोते दत्तामित घोतके कौतुकेन ८३
पश्चाभिलाषस्त्वं तत्रादेशेन च सत्यधन्वन्यपिरतामृते: मापोवहतो हहि लोकयात्राप्राणानम्भलानितूथापराणि ८४
८४ प्रसाहिनाप: ष्प्रचिभा तनान्नुमन: समुद्रत्वम पिप्रपद्य भवन्मनस्कोरलवोक्रमेन क्रमेलकाना निलय: प्रदेवैः

२८

रातिभ्रते जोवायायाकारणल लक्षणानि भ्रलानि लोक जीवनहेतुवो नभवंतु तिपानीयं प्राणिनां प्राणमेवि स्मामेतत्त्वे तनायमितिउ
दकस्येक्षानु सारित्वं परमः शुरुषार्थ्रेस्य: यात्रानु जीवनेयोपाय इति विश्व: ८४ प्रसारिता इति हेनलमरुर्निर्जलोदेश:
भवतो मनस्कारोभिलाषस्तस्य लवो लेशस्तस्यो क्रमेणोदयेन वृद्धेः त्वात्समुद्रत्वप्रपद्य प्राप्यापिशुष्येव निर्जलत्वस्था
यामप्याशी तृष्येवास्तुभवतु किंविध: एवंप्रचिभानुनाग्रीष्मसंबंधिना सूर्येण प्रसारीतविस्तलस्तापः संतापो यस्य इति तामपि
समुद्रत्वात प्रभाकिरणे नवेदेशाविस्तारिता नामापोय स्यात् प्रचेदेउवाक्षेकिरणेन ज्वालयाविस्तारितः संतापोयस्य तित्वा
चेद्गादेहे समुद्रवृत्ति: समुद्रे वडवाग्निर्भुक्त: तथा: एवं क्रमेलकानामुष्ट्राणां निलय: स्थानमस्त: वाहुल्येन तेषां तडवत्त्वा राम
त् इदानीं भव मनस्कारलवो क्रमेण तिनक्राणां यादोविशेषाणां निलय: स्थानमस्त: वाहुल्येन तेषां तडवात् इदानीं भवन्मनस्का १५

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

भवतु व हेमं १ राजन् यद्यस्मात् नवपूतवर्णालंसप्रकारा वो क्रिया सुकर्मे सु विषयेकोतु केन पालनेन लोभेन एवं फीलं विघ्नः जानीमः
तस्मात्तुभ्यमीदृशाथरोदनं उत्पर्योः वित्तमित्यपि पाठः विघ्नः असम्भद्रेयोऽस्तीति गुरुत्वं ७९॥ ॥ वैवस्वतोऽपीति वैवस्वतः सूर्य
पुत्रो यमोऽपि देवः स्वत एव स्वयं भवतु इष्टः सन् तथापि राजेन्द्र नलमित्याचष्ट अतो वचनं इति किं देवलनवा वरदानेर्ष्यादिकं मे भि
यागोपयणोरंगभागेर्वा निमित्तेरियं मदीयारसनाजिह्वा वरदानाय न तु भ्य वस्तु तु चिरं स्थेस्यतु स्तुकानुहानारं तस्या मौनि
लोकाधिपत्येन अतिश्रमे यथा वरदाया मौलिपर्णः ८० सर्वानीति हे नल सर्वाणि मन्त्रमयान्यस्त्राण्यादिसहितानि अभ्यासं
ताध्या निकुञ्जरत्नं दो वि पात्राणि अङ्गानां मौलोपसंहारादीनि मन्त्रदेवतादीनां वाच्यानि भवत्वित्याधिभर्ति
वेतु भवतो भवेत्तमन्त्रप्रणस्थादीनि त्वमेव जानीहीति भावः यतः सर्वज्ञेनैव स्वामिना जनितानि स्वकीयमित्येवं वरदानमित्याकारात् सं
वैवस्वतोऽपि स्वत एव देवः स्वस्य स्त्वमाचष्ट अथ तथापि राजन् वरपदानाय नवायसाने क्षिरं मदीया रसनेभ्युदेये ८० सर्वा
णि शस्त्राणि अस्त्राणि गणकेन विभुर्वेतु तवापि सर्वज्ञेनैव प्राप्य मस्माद किं न किंचिज्ज्ञातानि वीर वरदानसौदितानां ८१=
शर्करं गतस्यापि दर्शनविपाके धर्माचेतः स्वलनं तु त्वदीयं अच्युतस्य समनं भेत्तः स्वहस्तत्वात्तस्य स्वर्निर्वर्गः ॥
यामादयप्रलायनल लक्ष्मीराणां परलोके हिताना भांग होनु नियमानां भरणमस्मा स्तमस्तज्ञाना दर्थिकं अन्य इर्षकिंचिद्दपि
अधाप्यं प्राप्यं नु जगति नवधरति नास्तीति यावत् किंतु एतद्देव तपःपरं मंत्रा प्रत्यस्मादर्थनराय एवं एवेत्यर्थः हौदि
तां नलं करिष्यतो ८१ शर्करमिति हे नल हूयमतिके इदेष्टा विपाके मृतस्या परिवर्त्तं गतस्यापि प्राप्तस्यापदि पतितस्य
स्यापि तव चेतः धर्मान्तस्खलनं किं भूयं चेतः त्वदीयं नत्वदयलं मा पदि सर्वे रयथर्मे एव क्रियते तवनुचित्तमापदापि
धर्मेक्ष रसेव भयादिति वरोमयादीयतः स्पर्शए तस्य कर्मे पूर्णाने हेतुमाह यस्मात् एवमुच्यतः अनेन यभूतः पापा
नामतस्याके सामधर्मेक सविन उरस्य स्याय मान्यकामलक्षणो स्त्रिवर्गः स्वरस्त्रिवस्ति एवं भूतए सभवति अतएव मेत
दाप तावप्य थो कामा वापि प्राप्यते ८२ कुमित्याहिनाभविष्यत्कलिप्रभावः संचित्तः स्खलतातेनदेवमितिपाठः अपस

का॰लै॰ श्ये॰टी॰ ९६

त्वामित्यपेरपर्थः मदनो विवरस्तोल्यत्तो क्रोर्दपरिहारः प्रीत्यादयः कर्णेकरणे क्तेति समासः हीयते हाय कर्मेणि घञ् ८४ ॥ नमेवत्वरमाः स्वरामेति शाम्भवजपेयायस्य तस्येवोधनेन तार्थयोगेनरपतेनल मेमंत्रोपांशुमदीपरदसाभूतं संदुमं इदोर्माचंद्रकांतिस्तयासहितं ईशाभागेचंद्रकोत्सायुतं चंद्रकलोपेतं पार्वतीभागेचबमष्ठणीमतार्थ चंद्रबिंदुसंयुक्तं गौत्यानिश्रितस्त्याकारः स्वरूपं यस्यास्या ईशानात्रेणसुशिरं विचारं शिवमालोस्यविद्यमानाकारेणत्यास्मरमयं कामतत्वरूपंहरमयं शिवतत्वरूपं क्रमेणभुक्तिमुक्तिदायिएवंभूतं तद्रूपंमंत्रः करणेसनेसाध्यवोर्थानुभ्य पुमान्हेतरपतेसाधयेतुमंत्रेलमर्थम् सिध्यन्तु मायिहृत्मायांसात्वाङ्ग वलिस्यर्थः मेतद्रूपमितिवामेममत्वमासाहातिपाम इतिकामीशाणं कामप्रधानात्वात्स्मरपदेन स्त्रीभागोलक्ष्यतेतत्याचशक्तेरनुगुणविशिष्टस्मरहरमयंशक्तिशिवरूपंतन्मेनरूपं नवोनःसिध्यन्तितिवापर्वोक्तंहरमयंमेन

श्ववामावामार्द्धसकलमुभयाकारघटनात्द्विधाभूतं रूपंभगवद्दसिपेयेभवतियत् तदेतत्मंत्रंमेस्मरहरमयं सेडुमम लेनिराकारंशाम्भवजपनरपते सिध्यन्तुसते ८२ ॥

२६ स्वलमेतः स्मरविन्दयतद्रूपंसतेतेसिध्यन्त्विति वा तद्रूपमलमंतः स्मरं तत्याशाम्भवजपस्तुहि तच्छेनेसिध्यन्त्वि तिवाशाम्भवजपनेजपोयस्यताहशः नत्वसंइन्द्रमलेवकर्रगौरं हरेश्वयं प्रभावरदिविधिभतन्मे विशिष्टरूपं स्मररपतेभाषमाणायस्तुवसे सतेसाधयेतुमंत्र सिध्यन्तु वा श्वेतेसदह सिध्यन्तु साक्षात्कार्यं साध्येकोभवत्विति वास्तुवतेतेन तद्रूपंहरेवासतेशोभनायस्य भोश्यायसिध्यन्तुयवा स्मरहरं शिवं शिवमतं शाम्भवजपसदास्तु हेसोयंस्मरहरस्ते सिध्यन्तुसाक्षाद्भवेत्विति वास्मिन्तमर्थेम न्याः श्लोकाः शाक्ता श्वयस्यताहशमितिवानत्विं पद्मपशाक्तरूपत्वान्नभगवतोऽचभगवान्भगवतो पार्वतीपरमेश्वरोऽमि पेयंवाच्यं यस्यताभगवच्छ्रीवाचं अर्द्धनारीश्वरं भवतीत्यर्थः नेच्यंयतः द्विधास्त्रीपुंसरूपो देहभागो भूतं प्राप्तं इतिवा एतत्कुतइत्यतआह यतोऽर्द्धदक्षिणभागत्स्ववामानस्त्री किंतु उभय इत्यर्थः अर्द्धवामभागवामास्त्री चेति साम्यभावदर्शश राम
व्याहत्यायोऽयं एवंद्विधाभूतमित्यर्थः अवामदक्षिणं च आसाम स्यनवाममावामदक्षिणं च अवामावामाचते अर्द्धेचस

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

रत्नवोऽमेमतिनक्षाणां यादोविशेषाणां येसंघास्तेषां निलयः ऽमेलकानां निलयो मकू ऽवस्का रत्नवोऽमेमतिसमुद्रत्वं ।
मपद्यापि भरेव मुचिभानुनापसारितापोनास्त्वयितु भवत्वेवेति वा प्रसारितापोऽस्योति ऽकपरितिऽत्ययः ऽनसएका
ग्रकरणं मनस्कारः चित्तेस्पैकाग्र्यणं चिंतनमिच्छाविशेषः चिंताभोगा मनस्कार इत्यमरः ऽनः ऽकमित्ति मतत्वम् ८५ ॥ ॥
ऽनिरिति देवलभवदंगसंगादेताभ्युच्चे ऽम्लानिरसंकुचमणीवमवत्वं आमोदभरः ऽहिम्नः स्वर्गीयः परिमेलातिशय
ऽभयात यद्यस्मात् मसनोपमयापुष्पमादप्यन्तुषासदृशमित्यर्थः धर्मस्य पुण्यस्य शमेणः सुलभस्य वोभयस्य उपमसुलल
क्षणस्य हृदयस्य कर्मकरणेन समर्पणं ऽनन्यमुकादिकं चस्तुमयानहं वितुष्ठ रूपमे वेद्या दिव्य जने न यमीपि इमिधारणेन परिमलेनवा
मुलंच्चकरोतिकर्म णिघटलेकर्मणि घटोरुच ८६ नामिनि वा गन्धता मरस्वत्यपि स्मितपूर्वप्रसन्नत्वात्कि चित्त स्मितं लत्त्वर्थः उग्र
ऽम्लानिरामोदभरश्च दिव्यः पुष्पेषु भूयाद्भवसंगमेनात् दृष्टं प्रसूनोपमया ममान्यं त्वयमेशर्मो भयकमंठयत् ८६ वा
गेवला पिस्मितपूर्वमुवीमुपर्वराजं रमसा ऽपि त्वन्यस्य सौ संमदमोच रम्या मनोपि किं चिक्रम् दृणो चितंते ८७ ऽयोवि
नैवार्थनयोपसीदेन्नात्यापिधीरेस्व धीरणीयः मान्येनमन्येविधिना नतोणः ऽमीतिदायोवद्भमेतुमर्हः ८८॥ ॥ ॥
सुपर्वराजं ऽमीऽमसा ऽया ऽमालेइति हे ऽनवमेयसोमेमीतस्या ऽवप्राप्निजनितेसंमदंहर्षमाचरंत्यामतऽक्तः सका
पातिके चित्ते तव यदृणं उचितं रहीनु योग्यं किन्त्वपि तु मत्सकाशात् पिविचित्रं रहोतमुचितं मे वत्त्व ऽया गितभ तेयामया
यद्येयते तत्स्यप्रंगीकुर्वितिरमसोद्रंधवेगयोरितिविष्वः संमदः प्रमदः संमदोहर्षमाधुः ८७ गर्वपरिहारेण एवं स्तवरस्यमहत्ताण्व
र्णत्वमवसमर्थयते ऽर्थ इति त्वया मन्त्रगोपमागोतस्मी इति यन्त्र धर्नतयाकिन्नेव उपसीदस्त मोऽपमभगेद्भन्त्वयमेववाभवेनु ऽ
नोप्यर्थः ऽर्थंते ऽर्थः प्रत्युलसधोरेर्मनोविमिः नावधारणीयः नावगेयः किं त्वंगीकरणीय एव यस्मान्मान्येन मानमहतान्यमे
ने ऽना ऽत्वादेवे नवाकरणीयः यन्त्र ऽतरेण ऽन्या न सफीतिदः ऽप्रीतिदानमोपास्त्यं ऽत्योपिवद्भमंतुमोर्हे ऽतो गो
ऽते ऽर्हः उचितः इत्यर्थः मन्ये ऽत्यापि मयायो ऽत्यार्थोदायते मस्त्रहेतव्यपवतिभावः धीरेरन्योर्थीनावरताम्यतेवें नम

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

का॰ स्तो॰
१ धटी॰
२७

नुरीयस्वरश्चोतं मुरेवतारूसमन्वितः एषचिंतामणिर्नाममंत्रः सर्वार्थसाधकः जगन्मातुः सरस्वत्या रहस्यं परममतमिति
क्रमागमात्मा एव हृदयसंपुटितभुवनेश्वरीरूपं चिंतामणिव्याख्याने सरस्वत्याः स्वरचितं मंत्रस्य जपमेव मंत्रस्य सिध्यतुः
केवलादिचिंतामणिमंत्रसंभवात् मन्त्रश्चोतितिरोधं [illegible] हकाररेफमकाररकारसमाहाररूपं पिण्डपीका
रः पृथ्वान्तिर्देहस्तव्यापिमकारास्तवेमेवज्ञेयः तसापश्चान्तिर्देशोमंत्रगोपनार्थः तथा सेंदुसचंद्रतयानिराकारनिर्गता
कारेचतुर्थस्वररूपेता हषोमेमंत्रस्य एतत्तत्त्वं वत्तइतिवाः अत्रपक्षे आकारसहितो मंत्रः ककारलकारललाभ्यांसहितम
न्नापिनिराकारं तं मितिमंत्रध्यानेऽन्यथाकारेघटनादित्यादिपर्वततथा च क्लीमिति कामराजबीजं सिध्यति अस्मिन्मंत्रे
केटीकानेरक्ततो अवस्नोशोवचनवादिमंत्राणामुत्साराः सर्वः अत्रशेषोविस्तरभियाऽस्माभिर्नोक्तः ८९ ॥ ॥

कवीनांगणेर्सामन्तस्तपिलयावाचामवाप्यति सर्वगीयमृगीदृशामपिवशीकारायमारापेतयस्मैयःस्तस्य
त्वमेतत्सदेवाप्नोति किंभयसायेनार्थं हृदये हृतः मुहूर्तिनामन्त्रं चिंतामणिः ॥ १० ॥

मंत्रफलमाहसर्वेति अयं
२७ सर्वश्लोकोपदिष्टः मन्त्रमन्त्रश्चासौचिंतामणिश्चचिंतामणिसंज्ञको मन्त्र इत्यर्थः सर्वकामदत्वान्मंत्र एव चिंतामणिः
चिंतामणिस्तुल्यो मन्त्र इत्यर्थः सपरस्वरणदिनाक्षीणपापेनमुहूर्तिनायेन साधकेन जपादिना हृदये चिंते कृतः ससा
धकः स्तोत्रं ध्यानियामुत्सवंति सर्वाणिगणानितेः अंगारादिरसैर्वाति स्वादुत्वादमृतत्वमितया आर्द्रयाकाव्यादिरूपया
वाचाहेतुना तथावाचस्पतिर्जीवोपमो भवति तथासाधकः स्वर्गीयमृगीदृशां दिव्यानां मृगाक्षीणां रंभादीनामपिवशी
करायमारायस्वरूपाय तेन हृष्टाउर्वशी मन्मथयोर्वामनांकामसरवशा भवंतीत्यर्थः किंच पापपुरुषोत्तमपरश्चरणो
पियत्फलायस्पृहयति फलमभिलष्यति सोऽनेनसकृत्स्मृतिमात्रेणमंत्रेणाहतुनात्प्राप्नोत्येव किंभयसाकथनेनमंत्र
विशेषेणवाकात्र संदेहः तस्मात्त्वयाममायमेवमंत्रो हृदये धार्य इति भावः सर्वांगीनेमंत्रेण सर्वेश्वरीति देवः वाचस्पतिः पठति

२७

मैथुनागेऽमले मायसत्त्वयत्तद्विभाभवतीतिवापरमुभयोराकारयोर्घटनात्सकलं संयोजितरूपमित्यर्थः यद्रूपमर्द्धं वामभागेऽस्ममाया
ऽमतिरूलाप्रसादाद्वेदान्तेकोऽमुखो वामास्त्रीभवतियापार्वतीरूपं भवतीत्यर्थः तद्रूपमर्द्धरूपमित्युक्ते सामर्थ्याद्दक्षिणार्द्धं महेशरू
रूपधररूपं भवतीत्युक्तं भवति एतेन यान्युद्देशकः स्फुच्यतेको दृष्णं हरं सम्यग्रह शंकरसे ईउ तथा चामले से उत्थे विकलं करादितं यत्ततः सकल
कलामात्रं चंद्र इव तं कलामात्रं दृष्टिनिष्ठालं कं भवेतीत्यर्थः इतिवा कलामिरतिमाहेश्वर्यं चतुःषष्टिकलाभिश्चापेतमिति वा यद्रूप
मर्धमंत्रस्थितो वामाचवामाशक्त्यात्मकोविष्णुः अर्द्धं वामालक्ष्मीश्चवा तार्थं यदा अभवतीत्यवारतिकामालक्ष्मीनारायणात्मकं
भवति सव्यामनेत्रसंपुरूपतयासेऽमध्याने चंद्रकलोपेतत्वात्संपुमं लक्ष्मीभागे चमध्यामिभवतार्द्धं चंद्रयोगात्संपुमेषिवाद्दभिन्नवा
ऽरमयंलक्ष्मीनारायणात्मकं तत्नेभरूपं स्मारजप स्तु दृष्ट्यद्रूपं अरूपा विष्णुरूपधारिणी वा माया शक्तिः वामार्द्धं स्वभागे भवेति तद्रू
रमयं सामर्थ्यात् दक्षिणभागे शिवतेरूपमेवं समले हृदिरदृणात्मकं मेरुपं स्मरशर्वं वं दृष्टितिवा अर्द्धपूर्वभागे अस्य वा ॐकारेण तथाऽऽ
माऽनुस्वारेणमापवर्गपंचमव्यंजनेनवापर्णैव नेत्यर्थः तथा उत्तरभागे अथवा ॐकारेण तथा मानुस्वारेण व्यंजनमकारेण
वाप्रलव्योपलक्षितं प्रणवहृदयसंपुटितमित्यर्थः हरमयं हरेतिनामरूपं मे मंत्रं मयाजप्यमानं रहस्यं स्मरवितयजपमि
रेपूर्वं वतरहस्यपदेतुतन्मेरूपं मंत्रं अत्र तर्भनस्मिस्मरशाभ्रजपत्वसवतेसिध्यनुकौ रूपोऽमंचंद्रमयं हकाररेफरूपेतयाने
राकारं अध्येऽऽपूर्वश्री तयोरेकारः स्वरूपं स्वत्रयेवा ऽऽकारोऽनिगंतावाकारो यस्मात्तन्निराकारं हकाररेफयोः सच्चोरणार्थ
यदकारहृयंतस्यदितंहंश्चनिजंजनमात्रं हकाररेफमयमित्यर्थः तथासेंउंईऔंउंअर्धलाभोसदृवंन्मात्रं ईकारेणई चंद्र
णोपेतं तथा कलानुस्वारस्तस्यहितंहीं कारं रूपमित्यर्थः सकलं चंद्रकलोपेतं सेईमोकारमिश्रं पुनमिति वाऽमले शक्ता
दिकोपरादितत्वाक्रियतनरूपं अर्धपूर्ववत्तद्दक्षिणवामभागयोरवाम अथवा मायोऽपलक्षितं प्रणवहृदयसंपुटितं तथाय सर्वं
पुभयोरकारयोर्घटनान्मेलं भात्रिभावमं सेपूर्णमूलं समं स्तुतेसत्तु भगवान्हरो मिथुनो वाच्योऽयस्यातार्द्धं भवतिप्रत्येकमे
कारयोमाडूरेतिद्विवनामयड्भवतीत्यर्थः एवं हरेऽतिद्विधाभले अमेतर अकारव्यतिरेकेरावर्जनरूपतयासंयोगात्सक
लमेवतिभूतोमित्यर्थः तथा भगवतीभुवनेश्वरी अपि ध्येयायस्मात्मं शामितिवा शिवोवापावा क्लिंसंयुक्तो ऽऽस्तदितयमेतर

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

का॰ नै॰ पृ॰ टी॰ १८

रेणुकाच लस्यादिषु विदितां तथा नेत्रमारीति विदितां तथा विधायिनेति नारीति विदितानां मृगीणां चाल्यादेरीतिषु मध्ये मम
तिष्ठसि त्वं मित्रियावत् तथा त्वं दंत्येरसेन स्वीय सौभाग्येन लावण्या नुरागेन स्वस्मिन्ननुरागेण वा स्फीता मतिष्ठ
श्चार्यावान्तः श्लोकमध्ये रसेः शृंगारादिभिः परिपुष्टा एवंभूतां भैमीं त्वं कथं नालिंगन्परो त्वच्चरणप्रणत्वदेकवश्यां
प्रसन्नं महं कारिष्यामि त्वच्चरितवर्णयितुश्च कंठ एवं भूता वेदर्भी रीतिमधिकं रचयिकं रचयिष्यामि वेदर्भीमेव रमणी
यां रीतिमेव लंघ्य त्वच्चरितवर्णको यथा भवति तथाहं करिष्यामीति भावः एतदपि वरदानं नरीति संबुध्यते यथा
हं स राजश्लेषने वृष्टि संवेद्यता पातित्र स्यादिरीता विदिता पांचास्यादिरीतिषु विदितामितिवा श्लेषः प्रसादः सम
तामाधुर्यसुकुमारता अर्थव्यक्तिरुदारत्वमोजः कांतिसमाधयः इति वैदर्भी मार्गस्य प्राणा दशगुणाः स्मृताः इत्यालंका
रिकाः स्यास्या नौ कोषमास्यानौ मित्यमरः अतिशं तस्यापि करणोल्लेट चाडो रे नारीत्यत्र पञ्चेन लोप दीर्घः कवितुः कवय
भ ज्ञत्तस्तोतुंर्मुउपदितं कंठस्य कवितुर्मुखोत्पन्नः श्लोके स्वयि घनमदेयं जनमदे ततः पुण्य श्लोके त्रिति भुवनलोक
स्य भविता भवानाख्यातः सन् कलिकलुषहारोहारि रिषु ८२ ॥

78 लीनेकरुं स्तुतावित्यस्य वा श्राधिक्य कं स मम पर्यं अव्ययीभावः ८२ ॥ ॥ वरांतरमाह भवदिति मदुपदितः कंठस्य म
माधिष्ठितं कंठस्य भवतो वृत्तस्य चरित्रस्य स्तोतुः कवितुः कवेर्मुखात् सकाशात् त्वयि विषये पुण्यश्लोकमिति निर्मलश्लोका
के पद्येर्यशोभिस्वघनं निविडं यथा तथा जनानां मुदे हर्षाय उदेयं उदेतव्यं तोनेन स्तस्माद्धातोस्तम भवान् त्रिति भुवनलो
कस्य पुण्य जनस्य कलियुग संबंधि कलुषहारी पापनाशकः हरणशीलः सन् हरेः श्रीविष्णोरिव पुण्यश्लोक इति वा राम
लो भू विष्यति यद्वा पुण्यश्लोकः सन् त्रिति भुवनलोकस्य कलिकलुषहारी हरिरिव भविता पुण्यो चा १८
निर्मलो श्लोको यशो यस्येति विग्रहः पुण्यश्लोको नलो राजेति पुण्यश्लोकत्वं केकोत्कस्य अत्र नेमकलि
शत्वमुक्तं उदेयं अत्रावदेति ८२ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

पुष्पैरिति यः साधकः पारुण्यसंदूरेण हंसेन निर्यान्तीं गच्छंतीं मृत्यमानां हंसवाहनामित्यर्थः मंत्रमूर्तिं यंत्रमध्यस्थितमंत्रवर्णरू
पेण मूर्तिं मयाकारं मंत्रस्याः तरुणशरीरां वा मां देवीं सुभगे रतिमनोहरे सुकुमारे सुगंधिभिः पुष्पैः गंधरसादिभिः षोडशोपचारै
रपि अभ्यर्च्य तया मयि मतिं न्यस्य विपर्यांतरात्मध्यात्वा ध्यानवलेन स्थिरीकृत्य देवतां तस्य विहारेण मध्ये विषयेभ्यः सर्वात्मक
तया मामेव सेवमानः सन् चेद्यदि जपति तर्हि स जापकः वत्सरान्ते संवत्सरावसाने प्राप्ते जाते सविशुद्धरूपस्यापि स्त्री बालमृगा
देरपि शिरसि करं धत्ते स्थापयति सोपि स्त्री बालादिर्यकांडुः समयेकस्मादपि चिरान् रसभावगुणालंकारयुतान् दोषान् श्लो
कान् रचयति यस्तु सिद्धमंत्रः स तु विविधान् रचयतीति किं वाच्यमित्यर्थः एतदस्याः कौतुकं दृष्टं अनुभवेनायमस्याश्चम
त्कारो दृष्टः ... इत्यर्थः एवं सर्व ... सवादनादि ध्यानपूर्वकमेकाग्रेण मनसा चेज्जपति तदा संवत्सरमात्रेण सिद्धमंत्रः सन्नेवं

पुष्पैरभ्यर्च्य गंधादिभिरपि सुभगे ध्यात्वा रूढं स्मरं मांचे निर्यान्तीं मंत्रमूर्तिं जपति मयि मतिं न्यस्य मध्ये वमन्तः तस्मात्सं
वत्सरान्ते शिरसि करं यन्नेसौ विभ्रान्तं कुरु रचयति रुचिरान्कौतुकं रश्युमस्याः ९१ गुणानामास्यानां नवपतिलका
रोति विदितां रससफीतामंतस्तव चरितसंदोहचकवितुः भवित्रीं वैदर्भीमपि कमपि केंदरचयितुं परीरंभ क्रीडाकरण
पारणमन्वहमहं ९२॥ विपुंसामपूर्वं लभन इति भावः ९१ गुणानामिति हे नवपुलिल्लकराज अस्त्वनल ... वैदर्भीमपि मोम
य वैदर्भी संज्ञा रीतिं अल्पपदसमासमसमा माधुर्यरचना विशेषं क्रमेण नव अधिकं नव चरित्र हृदे न्यून संबोधि निचारिच वि
षये ... विदुः काव्यकरण युक्तस्य श्रीहर्षादेरप्याधिकं ठ अन्वहं सदा परीरंभस्यालिंगनस्य चुंबनादिविलासस्य यद्वा च र
णं ... रणं तेषु वण रणं जीवनो पायोयस्माद ... तया त्वच्चरणशरणमालिंगनप्रार्थना ...
रणयोः पतनं ... अथ च परिरंभ ... लंकार ... उपावको मादि विलास ... चरणं ... तेन ... शरणं यस्मा
मेवं विधमपि कंचय ... तावता ... रचयितुं ... भवितुं ... गुणानामास्यादेयं ... प्रसादी ... अथ च ...
सादान्नीनां ... स्वरूपा ... भवस्थितिभूता ... इति ... रचनाहं भवेयमिति प्रसिद्धा अथ च

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

का॰नै॰
श्र॰टी॰
१९

हन्त्र स्तु खलु कल सम्प्रजातः दैवे प्रादि व्यवाधा न्यहतानीसर्थः व र्जास्य भिप्राये यो कचन सान्चतेवते स्तुभमानं त्रियेत्यकस्मा
षः उल्लिहता ऊर्ध्व कमृत्वा तदुन त्वेई ॥ अन्येति प्रतिकूलानपत्नयः ए एपश्ला के विषुका नेभी पाणि जनितेति विषमस्व
रादपि रूलो एसुदर उः शीलनादिकं देषं नजगु नजय उ: येनानलेति वकापा श्रस्य यनः गुणमय सेर्स्मसे शीलादिगु
णाव कुले पलपश्लोके वावैरिणापिसन्नेवदोषः क्काश्य तेन त्वस मं सुहृदात् सन्नापि मदोषोगाप्यते तथा चवि धेषसस्य
पिगुणमयत्वात् दोषलेश सम्भावना अप्यभावाद्देषेना नुरितिभ्रर्थः तथा वेलाद्रे मोहरणार्थं समर स मारंभ त्तस्य सदृशं
नयोगं भ्रतिसप नेपभागुणादिकमपि च नोचुः यतः यमवरुणग्निमस्त्रे लब्धादिभ्यां नयाघ्र त्र्यतः भ्ररेवरेण चनित्वा उं
वैतस्माद सामर्थ्यान्न किंचिद्वाचु रित्यर्थः किंतु गत्वात रदेत्ताः सेना पिजामान व्येल पासादस्य च कैः स्वनिश्वासैः कवोष्ण

नदोषं विशेषादपि निरुक्तार्थं गुणमयवरेणप्रस्तोत्र न समर समारंभ सदृशं जगुः ए एपश्लोके मन्निनृपतयः किं
तु विदधुः स्वनिश्वासैः भैमीहृदयसदृशान्निर्भरदयं ९७ अस्त्रजिल्लंभितासौ करुणरसनदीमृत्तिमरवेता त्वंता
तेनाभ्यर्थ्य योग्याः सपदि निजसखी दापयामासतेभ्यः वैदर्भ्याः सम्यलाभात्तदलगमनमनः प्राणवांछा विजह्युः
सस्याः सेशिरस्सोलिख्याः सत्नयत्नवयस्यानुकाराभिराभिः ९८॥ निजमुखनासिकानिश्वसितैः कृत्वा भैमीहृदयं उदयं
। तैनिर्भराद्बहुलादयायस्तएवं मतं भ्रतिसदृशं विदधुः चक्रुः भ्रतिदीनास्तान्दृष्ट्वा भैमीमनितरां महृपा भ्रदेनिभो
वः भैमीहृदयमलनलस्वनिश्वासैः सदृशं चक्रुरेतिवा ९७ अस्त्रजिल्लिंभिति अस्त्रजिः राजभिः श्लोकस्थायि भावस्य करुण
रसस्य सस्या प्यचजलस्य नदीनस्याम्रतिमत्याः देवतायाः भावलम्भितासोपितानलदेवतायास्थानेस्थापिता
नलिन्वासैः करुणारस्यादेवतचिता सखीभ्रसौ भैमी सपदि समामाश्वरेतेलिलयोजुः विलासस्मादितिसुदर्शन
सखीरेतेभ्यो देहीतांजलि योजनार्थीततमेवाभ्य र्थ्यसमार्थयोग्यारूपकुलशीलादिनातेषांभार्यावेभसमुचिता
निजसखीः स्वमहृचरीस्ताश्चनेनापित्रातेभ्योराजभ्योदापयामासतेभ्यः सवैदर्भ्या भैमीसंप्राह्नये क्लिष्टधीः नेराजानोपिवे

राम
१९

देवीति देवी च ते च इंद्रादयः मे मम जगुरित्यन्वयः इति किं हे भैमि वयं जगत्त्रये लोकत्रये अत्र मां गां गिरं त्वत्स्वरत्नात् क्षणमपि

भक्तायै मे अतिमात्रं स्थैर्यं तत्तुभ्यं कं कामं वितराम ददाम अपि तु किमप्यस्मद्दानयोग्यं नास्तीत्यर्थः हे यस्मात् त्वं धृ पिपति त्वं न

याकिंचिदपि वस्तु दुरापं नास्ति किं तु प्राप्तमेवास्त्येव मा पित्वया सुप्राप्यमेव तथापि यस्त्वं वरं ते लोपयालि तत्कामासि हुं ।

अभिलष्यति त्वया संदेहं तु मिच्छस्यस्मस्वात्स्तु वनक एवमनुचितं मा मां स्म इत्यर्थः कामं अतिरिक्तकारक इति कर्मणि यत्

त्वया खलु पर्यायेण गोषच्छोनि यथा स्वेतीयाभ्रतलोपं नलोकेति षष्ठीनियेधात् द्वितीया ७४ तदनंतरमाह कुर्वति हे भैमि त्वं

नोऽस्मान् वो वयं ते तो विस्मितास्मि अतो मनो चिंतामणिं इतिभ्राकारस्वेच्छया शरीरं मा स्तु नवापि हृदि मनसि हि यथा नाम देह स्वी

कार हेतुः त्वया मंत्रादिशक्त्या उदीयतां उत्पद्यतां अस्माकं हृदि पद्मो दितं तत्प्रयात्व यापी त्वयि पात्रार्थः अपि शब्दान्मने ।

देवी च ते च जगदुर्जगु इत्तमोऽस्त्र रत्नायतेन त्वयक वितराम कामं किं चित्ताया नदि प नि मनयाद्य रापं भत्ता स्तु यस्ताव

पाति च नलोपमि हुं ७४ कूटकायमपहाय नैषधं विभ्रतस्तमसि वो ललाविस्मिता आकाभाकूति मतो मनोचिंता विद्य

या हृदि तया पुरोऽर्थ्यतां ७५ इत्थं चिंतोपदेयमुत्तरमाश्रय तत्तु तेष्ठ ब्लणाद्यं त्वं सहिपत्नीः प्रणादं उन्निशतोपरिजनालपने

नपाणिस्वर्वासिवृंद हन्तउद्धिनादसांद्र ७६ ॥ प्पा पीति के चित् किं भूता अस्माकूटकायस्य चामाचे णेष्ट लेमाया नलशरीरं

अपहाय त्यक्त्वा पुनर्दिव्यं निजं वपुर्विभ्रांताप्राप्तास्तः अपि पि प्रभुर्यस्तु दर्शनात् सर्वे कादिसा ऋप्यवभवति तत्र सत्त्व नत्सम्प्रयच्छे

त्युदीयतामिति भाव लः ७५ इत्थमिति इत्थं पूर्वोक्त प्रकारेण नलाय भैम्यै च वरं वितीर्य दत्वा देवो सहितेषु तेष्वप्सरादिषु

अवरं स्वर्गप्रतिगंतु प्रारब्धगमेन प्रामन्वोधागेषु सत्स्खलणात्तद्राणमात्रेणद्धन्निशस्तात्स्वस्याश शि वि रंधोतिगंतुं उ जिन्हारमिन्दु परि

परिजनालपनेः सेवक संभाषणैः नृपजीवातिष्ठत्वेः राजा भृवन्या याधा नयतां चपारिजनान्वरिभाषणेः हे बाबु न्लो

हण हिस्वा पीयूषणादंः उद्गल शत उदेत् इत्यर्थः नोहेपाः भैमो नलविवाहोत्सव हर्षाद् ग छ तानकं नायक हर्षोद्धास्व

वाम हर्दे देव सर्वई तानाद्धे उभो मो नादेः सांद्रो निविडो भूतः देवेषु निर्गतेषु राजाना अस्थितास्तेषां तत्सेवकानां चैम

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

का॰ नै॰ ५४ टी॰ २० यस्मात्तस्मात् किं भूतां निजविभ्रमाणां स्वीयवचनचातुर्यादिविलासानां धाम स्थानं भूतां किंभूता उत्का कियत्सहवासमात्रानु
भूतगुणगणप्रेमभरतया सोत्कं यथा परित्यक्तुमशक्या तथा । अन्योऽप्युत्कण्ठितः सन् निजं सारस्वतविलासं गृहमुक्तः सन् निहृतमपश्य
ति गुरुषु तां गुरुषेषु स्वीयाणां च स्वीयसोदर्यामिति नलपरित्यागे तथाभिमोपरित्यागेच्छ्वेयाः सोत्कंठतायुक्ता निजं सारस्वतं वि
लासमग्रंर्यां नीति वा विदेशे विछ्छिदा हि मोड १०६ ॥ ॥ सानंदमिति सभीमसर्वकः भूमीपतिः राजा तनुजायाः प्रेम्णः विवाहं नै
पाणिग्रहेणोत्सवलक्षणो महमस्रोत्सवं विभयमांगलिकं तर्यवादनादिकं मंगलं मानेंहं सदृशं यथा तथा चकार वैदर्भीविषये प्रेम
णैच धौत्रणमात्रं तत्र स्थिता वैवस्वसस्यकान्यजना पौरसंघानपानां च याचजना भेषकोस्त्रे शान्त्र निषोक्तयः कर्णकठोरात्ति

20 स्वस्थापमरेनृपतिसंघसमभ्यहाँ जाड्ये शछित्दा क दनमेव लयाम गामि उत्कासमपर्यंतनिवृत्य निहृस
यातीवाग्देवतापि निजविभ्रमधाम भैमी ॥ १०७ ॥ सानंदं तनुजाविवाहनमहे भीमः सभूमीपतिर्वैदर्भीविषयेप्र
ग्रैनप्रजनानिष्ठात्रि मुनिर्भूय स्वानि स्वानि थराधिपाश्च शिविराणि हृष्ट्यान्तः कमादेको धोवरहवश्चकार
स्रजतः संतनिरे मंगलं १०८ ॥

यानि सुखादेषारोपणवचनानि तासां निरतरां सुदृश्ये परिमार्जनाय श्रुभुवच
नानां सम नाकर्णनाय नृत्यगीतवाद्यवद्धक्षप्रेक्षणकादिदर्शनश्रवणादिरूपं मंगलं स्रजतः सम चकार नैसमंगलं नाक
र्णनीयमिति निषेधार्थलवकाप्यहृयेत्र नृपा जेतस्मम गलपरिहारं चक्रतुः वरहवः स वधराधिपाश्च राजानोपि स्वानि
स्वानि शिविराणि सेनानिवेशानुदृश्य लज्जोत्सुस्ययातागच्छन् ततः स्वतः प्राप्तभैमीसदृशादायिनाः पदरहस्वनादिरूपं मंग
लमातंत्र विरेचकुः वाद्यानि वादयामासुरित्यर्थः एतच्च सर्वं क्रमेण एवं भीमश्चकार सम्मनंतरं भैमीनलौ चक्रतुः ततो राम
राजानश्चक्रुरिति क्रमः किंच कोपोवदवः इति क्रमः तथा चकारस्रजतस्मनतनिरे इति च क्रमः सानंदमिति सर्वं २०

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

दर्भाग्रलाभात् कृतगमनेदेहत्यागे विधुवदना येषां प्राणानां नाशाभिः स ततो भिर्विजमः भीमसलीलाभानुसारस्थगम
मरुपाणसुन पर्वतस्य निर्यथः यतः किंभूताभिः सख्याभि अथाः सकाशात् हिंडादिदेवेभ्यः आमयाहुमिव शरीरेनैनोणादिने
तां विषा सविभ्रमस्य गम्यस्यासत्ततं ग्रमदंष्ट्र तो वयस्याभि अथाः अनुकाराभ्यामिः तुल्यशरीर कलाकौशल्याभिरित्यर्थः न तस्य
सर्वे विभेभी ग्रातिवृथ्ये वसम्रामाणानूरहितं वंत इति भावः लंभि र्विकर्मी सख्याः आग्यातोपयोग इति अपायनत्व ९८॥ ॥
अहदेति अथ यरा भक्तसलीला नानेतरमघोना ईदेण सहसम्प्रियासंपदाप्र तिष्ठामानात्म्य ताभ्यां ग्रमानेस्व निजं निलायं
स्थानेऽभिलक्ष्यीकृत्य प्रतिष्ठासमानेन्नि गमिषतिनलेन भसोगग नात्समकाशात् स्वारिजानादिदेवहस्ता त्पुष्पवृष्टि
रपतत् अहदेति हर्षे भेभ्यानलेव्रतेस्दृष्टे देवेनेनलस्योपरि पुष्पवृष्टिः कृतेत्यर्थः उत्पदानेव यापनाम्निर्ययासाम्र्त्तिव

अहहे सहसमघोना श्रीप्रतिष्ठासमानेनि लयमभिमेलेपास्वंप्रतिष्ठासमाने अपतदमरभर्तुम्निर्विवकीर्निगलद्दले
मधुवाष्पापुष्पवृष्टिर्नैभसः ९९ स्वस्याम रेन्द्रपतिमुशामनुसानडिरशश्चिराकदेनेमेव तरंगाय्ये मासि उत्काम्स पश्यंति
निकृत्यमां तोवाऽदेवताप्रिनिजविभ्रमयामभेमो १००॥
सायद्यामर्त्त्यावरायुता साकारा गलंतः पततोऽमलयोभू गराय
नैवं विपेमध्ये यथा यपस्याः अधःपतनजनितदुःखमुक्तनिष्पासजेलो अविदंवाय स्याः एवम्भ्रताऽमरभर्तुः इंद्रस्य कीर्त्तिरेवप
ष्पाणांमृप्रभन्त्वात्कीर्तित्वं भेप्याचेश्वेतत्वादिंद्रस्यकीर्त्तिर्गलितेतियुक्तस्वर्गादधःपातेदुःखादश्रुचक्षुतेश्चर्णाणांचा श्रुम
कञ्जलभवत्वेनमुक्त रक्तोऽथाष्पस्थानेतदनुगलाभ्रमराः कञ्जलस्थाने समानप्राढस्यापमासात गेतत्वात्सालात्प्रत्वार्थं मा
गाभावान्मघोनेतितरतीयार्थमनुप्रासार्थं चसाज्ञात्मद्दयाकुः मघोजितः प्रतिष्ठासमानेश्वतिसमवमेतिनकोविधानात्सबं
वतस्तनश्रुतिलदु ९९ स्वसेति तदास्वर्गगमनसमये अमुनरपतिनलस्यपजडिरमरेः अंशास्य स्वावयवस्याश्चिदाकर्त्तने नयायेकं
देनदुःखेनदेवागणामिप्रापितः स्वमेंद्राद्देरंशलोकपालांशत्वात् एतः स्वहस्तादि कर्त्तनयाहदुःखमेवतिनाहरामवत
पानसम्परिसाज्ञात मितिभावः यांतो स्वर्गेम लिंगछत्तां वाग्देवताप्रिमेमीनवृत्यरपनः याधुप्यांबलितेयोवयथानया

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

का० नै न्नवाप्तं येयं नीयन् श्रेष्ठजामातृलाभात् भीमस्य हर्षः परस्परलाभाद्दमयंतीनलयोः सुंदरभैमीसखीलाभात् तन्नामिति ज्ञे
१४ टी० येयं यथासंख्यं विवाहे नैलपतानप्येकेमावेत्यइति त्युट् १०१॥ ॥ श्रीहर्षमिति शरदिजा शरत्कालीया ज्योत्स्ना
२१ चंद्रिका तद्वच्छुभ्रे निर्मलानि दोषा यस्मात्तादृशे जगन्निकाच्च शोभनाउक्तिर्यस्य श्रीहर्षस्य कवेः कृतौ तो महाकाव्ये चा।

21

श्रीहर्षं कविराजराजिमुकुटालंकारहीरः सुतं
श्रीहीरः सुषुवे जितेन्द्रियचयं मामल्ल
देवी च यं । तस्यागा
च्चतुर्दशः शरदि
जज्योत्स्नाभशु
भ्रे महाकाव्य
चारुणि वै
रसेनच
रिते सर्गो
निसर्गो
ज्ज्वलः

रुणि शोभने सर्गः समाप्तः चतुर्दशानां पूरणो उत्स्वे ज्वलः तस्य पुत्रोऽदितिउद्वशारदिजिनिसमप्ताजने उद्
लितं मत्स्यपृष्ठादूशारत्काल इवांगाज इति सप्त १०२ प्पात्म्मलेतु १०२ ॥ इति श्रीवैद्यकरोपनामक सम
लसिंहसूपंडितात्मजनारायणकृतनैषधीयप्रका। श। शे चतुर्दशः सर्गः विशदपिकोवसनोश्रीरस्तु ॥ २१

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

20

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham